

Huumeiden käytön lopettaneiden työllistymispolut

Tiina Lintunen

Pro gradu-tutkielma

2017

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Huumeiden käytön lopettaneiden työllistymispolut

Tekijä: Tiina Marjaana Lintunen

Koulutusohjelma/oppiaine: sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu –työ x Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 66 sivua

Vuosi: 2016

Tiivistelmä:

Tämän pro gradu-tutkielman tarkoituksena on selvittää millaisia polkuja pitkin huumeiden käytön lopettaneet henkilöt ovat päässeet tai pääsemässä palkkatyöhön sekä millaisia merkityksiä työllä on ollut eri elämänvaiheissa.

Tutkielmassa tarkastellaan viiden huumeiden käytön lopettaneen henkilön työllistymispolkua. Aineisto on kerätty teemahaastatteluin ja analyysimenetelmänä on käytetty narratiivista analyysia.

Haastateltavien tarinoissa työ näyttäytyy merkittävänä kuntoutumisen välineenä. Työ on liittänyt huumeiden käytön lopettaneita yhteiskuntaan ja mahdollistanut uuden identiteetin rakentumista. Pääsääntöisesti työelämään siirtyminen on tapahtunut jonkin työllistämistoimenpiteen kautta, kuten valmentavan koulutuksen, työllistymiskurssin tai työharjoittelun kautta.

Haastateltavien elämänvaiheita tutkimuksessa tarkastellaan työn näkökulmasta. Elämänvaiheet on nimetty huumeiden käyttöajaksi, käytön lopettamisen ja hoidossa olemisen ajaksi sekä uuden elämäntavan vakiintumisen ajaksi. Käyttöaikana koulunkäynti ja työ ovat luoneet rakenteita, joiden kautta mahdollisesti kaoottinenkin elämä on saanut jäsennystä. Käytön lopettamisen ja päihdehoidon aikana työllä on ollut merkittävä rooli uuden elämän rakentumisessa.

Avainsanat: huumeiden käyttö, huumeiden käyttäjät, huumeet, työllistyminen, kuntoutuminen, työelämä.

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__ (vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

Tiivistelmä

1 Johdanto.....	1
2 Huumemarkkinoilta työmarkkinoille	
2.1 Huumeiden käyttö ja niistä irtautuminen.....	5
2.2 Työ ja työn merkitykset	10
2.3 Huumeet ja työelämä.....	13
3 Tutkimukselliset valinnat	
6.1 Narratiivinen tutkimus.....	17
6.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset.....	19
6.3 Aineiston keruu.....	20
6.4 Aineiston käsittely ja analyysi.....	24
6.5 Tutkimuksen etiikka.....	25
4 Matka marginaalista täysivaltaiseksi kansalaiseksi	
4.1 Päähenkilöiden esittely.....	28
4.2 Lapsuuden ja nuoruuden ammattitoiveita.....	29
4.3 Opinnot ja työ huumeiden käytön aikana.....	31
4.4 Huumeiden käytön lopettaminen ja hoidossa oleminen.....	37
4.5 Työ ja riippuvuudesta kuntoutuminen.....	40
4.6 Kohti työelämää.....	42
4.7 Täysipainoisesti työelämässä.....	49
4.8 Tarina jatkuu.....	51
5 Johtopäätökset ja pohdinta.....	55

Lähteet

Liitteet

Liite 1	Haastattelurunko
Liite 2	Infokirje haastateltaville
Liite 3	Suostumus haastattelun käyttämisestä pro gradu-tutkielmassa

1 Johdanto

Pro Gradu-tutkielmani tarkoituksena on selvittää millaisia polkuja pitkin huumeiden käytön lopettaneet henkilöt ovat päässeet tai pääsemässä palkkatyöhön sekä millaisia merkityksiä työllä on ollut eri elämänvaiheissa. Olen kiinnostunut myös siitä, millaisessa roolissa työ on ollut päihde- ja sosiaalihuollon pyrkimässä ja mitä merkitystä työllä on ollut uuden identiteetin rakentumisessa. Aihe tutkielmani nousee omasta työhistoriastani huumeiden käyttäjien parissa erilaisissa päihde- ja sosiaalihuollon yksiköissä. Kokemukseni mukaan matalan kynnyksen sekä huumehoidon yksiköissä käyttäjien elämä näyttäytyy usein kaoottisena ja tulevaisuus synkkänä. Ympäröivän yhteiskunnan jäsenten näkemys huumeita käyttävistä tai joskus käyttäneistä on usein äärimmäisen negatiivinen. Voidaan puhua jopa narkofobiasta eli huumepelestä, joka liittyy huumeaineisiin ja huumeiden käyttäjiin liittyvään keskusteluun (Partanen 2002, 16–20). Huumeiden käytön on nähty jopa johtavan väijäämättä tuhoon ja usein myös kuolemaan (McIntosh & McKeganey 2000, 151). Kuitenkin suuri osa huumeiden käyttäjistä lopettaa käytön ja elää myöhemmin hyvinkin tavanomaista elämää, johon usein liittyy myös työelämä. Kiinnostuin siitä, millaisia reittejä pitkin kovien huumeiden käytön lopettaneet löysivät takaisin tai ensimmäistä kertaan työelämään ja mikä on ollut työn merkitys huumeiden käytön aikana ja sen jälkeen.

Suomessa arvioidaan olevan noin 18 000- 30 000 amfetamiinien tai opioidien ongelmakäyttäjää. Eniten ongelmakäyttäjiä on 25–34-vuotiaiden ikäryhmässä. (Ollgren ym. 2014, 498–506.) Kovien huumeiden käyttäjiä on paljon työikäisissä ja käytöllä on vaikutusta työkykyyn ja työllistymiseen. Työmarkkinoiden ulkopuolelle jää merkittävä määrä ihmisiä, joilla on vakava päihdeongelma. Tutkimukseni merkitykset nousevat yhteiskunnallisesta keskustelusta, jossa korostetaan työurien pidentämistä välttämättömänä toimenpiteenä kansantalouden kannalta. Hyvinvointipoliittinen järjestelmä nojaa verotuloista saatavaan rahoitukseen ja veroista saatavien varojen määrä on kiinni työllisyyden kehityksestä, siitä kuinka työmarkkinat pystyvät tarjoamaan töitä työikäisille. Poliittiset ehdotukset ovat keskittyneet opintoaikojen lyhentämiseen sekä eläkeiän nostamiseen ja sen ulkopuolelle ovat jääneet työikäiset, mutta työelämän ulkopuolella eri

syistä olevat. (Koistinen 2014, 12.) Haluan tutkimuksessani nostaa esille työn tekemiseen liittyvää potentiaalia, joka on huumeiden käytön lopettaneissa ja joka usein saattaa unohtua aiemman huumeiden käytön aiheuttaman leiman vuoksi.

Huumeisiin ja huumeiden käyttäjiin liittyvää tutkimusta tehdään Suomessa melko paljon. Ne keskittyvät kuitenkin pääasiassa huumeiden käyttöaikaan sekä huumeekulttuurin ja huumehoidon tutkimiseen. Viittauksia huumeiden käytön jälkeiseen opiskelu- tai työuraan on vain vähäisesti ja asia tulee tutkimuksissa esille lähinnä yhtenä sivujuonteena. (Hänninen 2007, 666.) Entisiä huumeiden käyttäjiä tutkittaessa käytöstä on usein vain lyhyt aika eikä työelämässä toimiminen ole useinkaan ollut vielä ajankohtainen asia (esim. Knuuti 2007). Vaikka sivuankin tutkimuksessani työn vaikutusta riippuvuudesta irtautumiseen, on fokukseni kuitenkin työssä ja miten menneisyydessä koettu huumeiden käyttö vaikuttaa koulutukseen ja työllistymiseen. En niinkään ole kiinnostunut huumehoidosta tai niistä keinoista joiden avulla huumeiden käyttö on loppunut, mikäli niihin ei sisälly työn näkökulmaa. Tästä näkökulmasta käsin ajattelen, että tutkimuksellani on uutta annettavaa huume- ja käyttäjätutkimuksen kentälle.

Tiedostan, että ihmisen hyvinvointia ja elämänkulkua voidaan arvioida monesta muustakin kuin työllistymisen näkökulmasta. Mahdollista olisi ollut katsoa huumeiden käytön lopettaneiden elämää esimerkiksi perheen tai muiden ihmissuhteiden kautta. Valitsin kuitenkin tämän melko kapean näkökulman, koska ajattelen työllä olevan ihmiselle paljon muutakin merkitystä kuin pelkkä tulon saaminen. Oletan tärkeää olevan myös esimerkiksi sosiaalisten kontaktien saaminen, elämän rytmittäminen sekä parhaimmillaan itsensä toteuttaminen. Työ on myös keskiössä määriteltäessä odotuksia kansalaisille ja se korostuu poliittisessa keskustelussa. Sosiaalidemokraattisen yhteiskunnan modernin yhteiskunnan unelmassa työ antaa yksilölle täysivaltaisen kansalaisuuden ja tästä syystä työelämän ulkopuolella saattaa olla Suomessa melko hankalaa elää mielekästä ja muiden hyväksymää elämää (Julkunen 2002, 315). Siten oletan työllistymisen olevan yksi merkittävämmistä askeleista pois huumeriippuvaisuudesta kohti tavanomaista elämää ja täysivaltaista kansalaisuutta. Myös huumeiden käytön lopettaneita henkilöitä tutkittaessa tutkittavat ovat tuoneet esille, että kouluttautuminen ja työllistyminen ovat yleisimpiä haaveita tulevaisuuteen liittyen (Knuuti 2007, 170–171).

Työn olen määritellyt palkkatyöksi tai yrittäjyydeksi. Rajauksen olisi voinut tehdä myös toisin ja käsittää työn käsitteen sopivan myös kotitaloustyöhön, omaisten tekemään hoivatyöhön sekä vapaaehtoistyöhön. Myös näistä työn muodoista on merkittävää hyötyä yhteiskunnalle (Koistinen 2014, 87–88). Kiinnostukseni kohdistuu kuitenkin tässä tutkimuksessa vain rajalliseen määritelmään työstä eli palkkatyöhön. Olen tietoinen näkökulman kapeudesta, mutta ajattelen palkkatyön olevan erityisesti keskiössä ja erityisessä asemassa työhön liittyvässä keskustelussa.

Huumeiden käytön lopettamisesta, uuden identiteetin rakentumisesta ja työelämän siirtymisestä voidaan puhua käsitteellä kuntoutuminen. Siten tutkimukseni linkittyy myös kuntoutustieteeseen, jonka piirissä ollaan kiinnostuneita arvokeskusteluista, jotka liittyvät itsenäiseen kansalaisuuteen ihmisen oikeutena. (Koukkari 2010, 24.) Tutkimukseni jakaa arvopohjan, jonka pohjalta jokaisella yksilöllä tulee olla oikeus ja mahdollisuus itsenäiseen ja täysivaltaiseen kansalaisuuteen riippumatta elämäntilasta tai yksilön ominaisuuksista.

Tässä tutkimuksessa käytän nimitystä huumeiden käytön lopettaneet. Ennen tämän käsitteen valintaa pohdin vaihtoehtoina myös huumeriippuvuudesta toipunut/toipuva ja kuntoutunut/kuntoutuva. Valitsin huumeiden käytön lopettaneet, koska koin sen olevan kaikkein neutraalein vaihtoehto. Toipuminen on käsite, joka on vahvasti sidoksissa NA-liikkeeseen ja kuntoutuja taas viittaa ainakin omassa mielessäni laitoshoidossa tai avohoidossa olevaan henkilöön. Huumeiden käytön lopettaneet-termi ei myöskään ota kantaa siihen, kuinka pitkällä prosessi on tai mitä muita sisältöä tilanteella on kuin pelkkä käytön lopettaminen. (vrt. Knuuti 2007.) Linjaus tuntuu erityisen tärkeältä tilanteessa, jossa eri huumeiden muotojen välillä käydään kiivastakin keskustelua liittyen hoidon toimivuuteen ja oikeellisuuteen (esim. Hakkarainen & Kuussaari 1996; Selin 2010). Tässä tutkimuksessa en tietoisena valintana ota kantaa siihen, kuinka haastateltavat ovat huumeiden käytön lopettaneet.

Tutkimuksen aineisto koostuu viiden huumeiden käytön lopettaneen tarinasta, joissa keskitytään työhön ja opiskeluun sekä niiden merkitykseen huumeiden käytön lopettamisessa ja lopettamisen jälkeisessä elämässä. Aineisto on kerätty yhtä kirjallista aineistoa lukuun ottamatta teemahaastatteluin. Tämä yksi kirjallinen aineisto on saatu lähettämällä haastattelukysymykset sähköpostitse haastateltavalle ja hän on vastannut kir-

jallisesti kysymyksiin. Tutkimukseni nojaa narratiivisuuteen eli tarinallisuuteen, joka terminä viittaa sellaiseen tutkimukseen, jossa tarinan käsitettä käytetään ymmärryksen välineenä. Ei kuitenkaan ole olemassa yhtä käsitystä narratiivisuudesta, vaan sillä voidaan käsittää monenlaisia tapoja. Voidaan kuitenkin ajatella, että narratiivilla on aina alku, keskikohta sekä loppu ja se on juonellinen, jossa tapahtumat eivät ole irrallisia vaan kytkeytyvät toisiinsa. (Hänninen 2000, 15.) Pyrkimyksenäni on luoda haastateltavien tarinoista yksi suurempi yhteinen tarina siirtymisestä huumemarkkinoilta työmarkkinoille.

Käyn aluksi lävitse huumeiden käytön yleisyyttä Suomessa sekä huumeiden käyttäjistä olevaa yleistä dataa. Tämän jälkeen tarkastelen erilaisia selityksiä riippuvuuden syntymiselle ja siitä irtautumiselle. Teoriaosuuden päätän käsittelemällä työn erilaisia merkityksiä yhteiskunnalle ja yksilölle sekä huumeiden käytön vaikutusta työllistymiseen ja työn tekemiseen. Olen kiinnostunut siitä, millaisia ennakkoluuloja ja esteitä menneisyydessä tapahtunut huumeiden käyttö voi muodostaa työuralle.

Taustoituksen jälkeen siirryn esittelemään tutkimuksen tekemiseen liittyviä asioita ja tutkimuksellisten valintojeni perusteita. Käyn lävitse haastateltavien löytämiseen liittyvää prosessia, itse haastattelutilannetta sekä aineiston käsittelyyn ja tutkimuksen etiikkaan liittyviä kysymyksiä. Tämän jälkeen pääsen varsinaiseen asiaan eli aineiston käsittelyyn ja analyysiin. Tässä osiossa on paljon aineistonäytteitä, koska haluan tuoda haastateltavien äänen mahdollisimman aidosti esille. Samalla kuitenkin tiedostan, että valitut kohdat ovat aina valittuja tutkijan omista intresseistä käsin. Olen kiinnostunut haastateltavieni työhön liittyvistä tarinoista ja niiden vaikutuksesta heidän elämäänsä. tarinat alkavat ennen huumeiden käyttöä ja jatkuvat käyttöajan kautta käytön lopettamiseen ja toisenlaiseen elämään. Jokaista tarinan vaihetta tarkastelen työn tai työelämään pyrkimisen kautta. Haastateltavien yksittäisesti tarinoista muodostuu yksi suurempi metatarina, joka on sankaritarina huumeiden käytön lopettamisesta ja sen jälkeisestä siirtymisestä opiskeluihin ja työelämään. Viimeisessä luvussa vedän asioita yhteen ja teen jatkotutkimusehdotuksia. Vaikka ensisijainen tarkoitukseni on tutkia huumeiden käytön lopettaneiden tarinoita ja työn merkitystä heidän elämässä, en silti malta olla tekemättä aineiston pohjalta huumehoidon ja yhteiskuntapolitiikan kehittämisehdotuksia.

2 Huumemarkkinoilta työmarkkinoille

2.1 Huumeiden käyttö ja käytöstä irtautuminen

Huumeriippuvuutta ja huumeiden ongelmakäyttöä voidaan tarkastella monesta hyvin erilaisestakin näkökulmasta. Tässä alaluvussa tarkastelen riippuvuuden ja ongelmakäytön määritelmiä sekä tuon esille erilaisia näkemyksiä huumeriippuvuuden synnystä. Lisäksi käyn lävitse huumehoidon yleisiä linjauksia sekä käsittelen huumeiden käytöstä irtautumista.

Huumausaineilla tarkoitan aineita, jotka on määritelty sellaisiksi huumausaineita koskevassa asetuksessa (543/2008). Varsinaisten huumausaineiden kuten opiaattien, stimulanttien ja hallusinogeenien lisäksi sisällän käsitteeseen myös päihtymistarkoituksessa käytetyt lääkeaineet, kuten bentsodiatsepiinit ja buprenorfiinin. Olisin voinut käyttää huume sanaa myös niin, että olisin käsittänyt sen sisälle myös lailliset päihteet kuten alkoholin ja nikotiinin (ks. Seppälä 2004, 209). Tein rajauksen kuitenkin laittomiin päihteisiin, koska ajattelen laittomuuden tuovan erityisen stigman ja ajavan käyttäviä marginaaliin enemmän kuin laillisten päihteiden käyttö. Samoin oletan, että laittomien päihteiden käytön vaikutukset opiskeluun, työllistymiseen ja työssä olemiseen ovat laajemmat kuin laillisia päihteitä käytettäessä.

Huumeiden käyttäjät eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan hyvin moninainen joukko erilaisia ihmisiä erilaisissa elämäntilanteissa. Ainut kaikkia huumeiden käyttäjiä yhdistävä piirre on se, että he kaikki käyttävät huumausaineita. (Anker ym. 2006, 5.) Huumeiden käyttäjien voidaan ajatella jakautuvan kahteen ryhmään: marginalisoituneisiin ja integroituneisiin huumeiden käyttäjiin. Yhteiskuntaan integroituneilla huumeiden käyttäjillä tarkoitetaan sellaisia huumeita käyttäviä henkilöitä, jotka eivät koe käyttöönsä ongelmalliseksi. Marginalisoituneet huumeiden käyttäjät taas kokevat huumeiden käytöstä johtuvia haittoja monella eri elämänalueella. (Pitkänen ym. 2016.) Tämä tutkimus käsittelee niiden huumeiden käytön lopettaneiden suhdetta työhön, joiden elämäntilanteeseen huumeiden käyttö on vaikuttanut merkittävästi ja negatiivisesti. Haastateltavani ovat käyttäiköinaan kuuluneet marginalisoituneiden käyttäjien ryhmään.

Huumausaineita käyttävien henkilöiden määrää Suomessa on mahdotonta saada selville luotettavasti käytön ja myynnin ollessa laitonta. Arvioita on tehty tutkimalla terveydenhuollon, poliisin ja tartuntatautirekisterin tilastoja 15–64-vuotiaiden osalta. Ollgren ym. (2014, 498) määrittelevät ongelmakäytöksi sellaisen amfetamiinin tai opioidien käytön, joka aiheuttaa sosiaalisia tai terveydellisiä ongelmia ja johon viranomaiset ovat puuttuneet ja siitä on seurannut merkintä viranomaisrekisteriin. Vuonna 2012 Suomessa arvioidaan olleen noin 18 000–30 000 amfetamiinien tai opioidien ongelmakäyttäjää. Tämä tarkoittaa 0,55–0,90 prosenttia 15–64-vuotiaista. Naisia arvioidaan olevan kolmannes. Eniten ongelmakäyttäjiä on 25–34-vuotiaissa ja ongelmakäyttäjistä noin neljäsosa oleilee pääkaupunkiseudulla. Edellinen vastaava tutkimus on tehty vuonna 2005 ja siihen nähden huumeiden ongelmakäyttö näyttää jonkin verran kasvaneen liittyen erityisesti opioidien käyttöön. Nuorimmissa ikäluokissa käyttö taas näyttää vähentyneen. Tarkkoja johtopäätöksiä muutoksesta ei kuitenkaan voida tehdä aiemman erilaisen tilastointitavan vuoksi. (Ollgren ym. 2014, 498–506.) Ongelmakäyttäjiä on eniten ikäryhmissä, jotka ovat aktiivisimmassa työiässä. Lisäksi huumausaineita käytetään paljon nuorten aikuisien ikäryhmässä, jolloin opintojen suorittaminen on ajankohtaista. Tutkimukseni aihepiirin näkökulmasta tämä on merkittävä huomio.

Huumeriippuvuutta ja sen syntymistä on selitetty monin eri tavoin. Riippuvuus on nähty esimerkiksi moraalisena heikkoutena, sairautena, ominaisuutena tai sosiaalisena ongelmana. Käyttöä voidaan pitää yksilön omana valintana, jolloin myös käyttäjä on täysin itse vastuussa käyttämisestään tai sairautena, jolloin käyttäjä ei ole vastuussa käytöstään ja lopettamiseen tarvitaan terapiaa tai lääketieteellistä apua. Selityksenä on käytetty myös ulkoisia tekijöitä, jonka tulkinnan mukaan käyttäjä on tehdyn politiikan ja yhteiskunnan rakenteiden uhri. Mitään yhtä oikeaa vastausta riippuvuuden syntymisestä ei ole olemassa, vaan määrittelyssä on usein kyse lähinnä määrittelijän maailmankatsomuksesta. (Partanen 2002, 33; Keene 2010, 36.)

Lääketieteessä päihderiippuvuuden ajatellaan kuuluvan aivotoiminnan häiriöihin ja sitä kutsutaan päihdehäiriöksi. Nimitykset kuitenkin vaihtelevat lääketieteen sisälläkin ja Käypä hoito-suosituksessakin käytetään useampaa termiä, kuten huumeongelma ja huumeriippuvuus. Päihderiippuvuuden toteamisen on luotu omat diagnostiset kriteerit ICD-10-tautiluokituksessa. (Huumeongelmaisen hoito 2012.) Lääketieteen näkökulmasta huumeriippuvuuden katsotaan syntyvän vahvistusmekanismeissa tapahtuvien

neurobiologisten sopeutumistapahtumien kautta. Tällainen tapahtuma voi olla esimerkiksi herkistyminen mielihyvälle. Huumeriippuvuuden katsotaan olevan krooninen sairaus, jonka vaikutukset näkyvät koko ihmisen terveydentilassa. Myös perimällä katsotaan olevan vaikutusta huumeriippuvuuden syntymiseen. Perimän ajatellaan lisäävän joillakin riskiä huumeriippuvuudelle, mutta ne eivät yksin aiheuta riippuvuuden syntymistä. Lisäksi tarvitaan riippuvuudelle altistavia muita tekijöitä, kuten päihteen käyttö ja riippuvuuteen sysäävä sosiaalinen ympäristö. (Kiianmaa 2012, 29-32.)

Weckroth (2006, 192–193) on väitöskirjassaan jakanut riippuvuussairauden määrittelyn yhteisölliseen ja yksilölliseen tulkintakehykseen. Yhteisöllisessä tulkintakehyksessä huumeiden aiheuttamat haitat määrittyvät yhteisölle aiheutuneiden haittojen ja kriminaalipolitiikan kautta. Ratkaisuna riippuvuuteen nähdään täysraittius ja yhteisön tuella kilvoittelu aineen himoa vastaan. Yksilöllisessä tulkintakehyksessä huumeriippuvuus nähdään neurobiologisena ilmiönä, jolloin myös diagnoosin ja hoidon kohteena on yksilö. Näkökulma huumeriippuvuuteen on tässä viitekehyksessä kansanterveydellinen ja käyttäjiä normalisoiva. Weckroth tarkastelee tutkimuksessaan erityisesti korvaushoitoa, joka asettuu pääosin yksilölliseen tulkintakehykseen ja lääkäreiden hallintaan, vaikka toisaalta riippuvuuden diagnostiset kriteerit edelleen nojaavat yksilön kokemukseen ja tahtotilaan eikä neurobiologiaan.

Riippuvuuden syntymiselle on esitetty erilaisia syitä. Tiedetään, että riskiä riippuvuuden syntymiselle lisää tietyntylaiset luonteenpiirteet, kuten tunteiden herkkyyys. Riskiä lisää myös nuoruudessa voimakas uteliaisuus ja kokemusten halu. (Poikolainen 2011, 197.) Mitä nuorempana huumeita kokeillaan, sitä suurempi on riippuvuuden syntymisen riski (Seppä ym. 2012, 9). Huumeiden käyttöön saattaa johtaa myös erilaiset psyykkiset ongelmat. Huumausaineet saattavat helpottaa oloa niin, että mahdolliset psyykkisen sairauden oireet tuntuvat helpottavan. Vaikka oireet saattavat jäädä päihtymyksen alle, pääsääntöisesti päihteen käyttö pahentava psyykkisiä sairauksia. (Keene, 2010, 25.) Päihderiippuvaisilla henkilöillä tiedetään olevan paljon erilaisia psykososiaalisia ongelmia. Huumeriippuvuudella on vaikutus ihmisen minäkäsitykseen, arvoihin, sosiaaliseen statukseen sekä ihmissuhteisiin (Koski-Jännes 2002, 184). Päihdekäytön aiheuttamista psykososiaalisista ongelmista tavallisimpia ovat tunne-elämään, työelämään, asumiseen ja ihmissuhteisiin liittyvät ongelmat (Pitkänen & Levola ym. 2016, 140). Vaikka toisaalta huumeiden käyttö näyttää vaikuttavan yksilön koko elämään, on kuitenkin myös esitetty

addiktion olevan kontrolloidumpaa ja vaikuttavan vain joillakin elämänalueille. (Perälä 2007, 364.)

Poikolaisen (2011, 194) mukaan addiktiossa keskeistä on nopea palkitsevuus aiheuttamalla esimerkiksi mielihyvää, toistuvuus poikkeavan usein, kiinnostuksen väheneminen muita asioita kohtaan, sopivana pidetyn rajojen ylittäminen, jatkuvuus haitasta huolimatta sekä muiden näkökulmasta toiminnan järjettömyys. Poikolainen näkee addiktioiden eroavan sairauksista siten, että addiktiot palkitsevat, sairaudet eivät.

Yksilöllisten ominaisuuksien lisäksi riippuvuuden syntymiseen vaikuttaa yhteiskunnalliset kysymykset, kuten valittu päihdepolitiikka. Päihdyttävien aineiden saatavuus, tarjonta ja hinta vaikuttavat merkittävästä päihdeiden käyttämiseen sekä sitä kautta riippuvuuden syntyyn. Myös yhteiskunnan arvoilla ja normeilla on merkitystä päihdeiden käytön aloittamiseen ja sen jatkamiseen. Fyysisen ympäristön muutokset, kuten kaupungistuminen ja segregaatio vaikuttavat myös käyttöön. Riippuvuutta käsiteltäessä onkin tärkeää muistaa, että se on suurelta osin kulttuurisen ja yhteiskuntahistoriallisen ympäristön tuotos eikä nähdä riippuvuutta vain yksilön ominaisuutena. (Koski-Jännes 2014, 93–94.)

Julkisessa keskustelussa huumeita käsitellään usein liioitellen. Pyrkimyksenä on vähentää huumeisiin liittyvää kiinnostusta, mutta samaan aikaan heikennetään huumeiden käyttäjien asemaa ja hoitoa. Vahvasti negatiivista puhetapaa on tutkimuksen piirissä kutsuttu narkofobiaksi eli huumepeleksi. Huumeiden käyttöön suhtaudutaan yleisesti hyvin negatiivisesti ja tästä syystä käyttäjien status yhteiskunnassa on pääsääntöisesti alhainen. Negatiivinen asenne ja ennakkoluulot ovat erityisen pulmallisia silloin, jos ne estävät esimerkiksi asianmukaisen hoidon, sosiaalipalvelun, asunnon tai työpaikan saamisen. Yleisellä asenteella on vaikutusta myös siihen kuinka huumeita käyttävä näkee itsensä. Narkofobia lisääkin merkittävästi huumeiden käyttäjien riskiä joutua marginaaliin sekä lisää rikollisuutta ja sairastavuutta. (Partanen 2002, 16–20, Väyrynen 2007, 48.)

Päihdehuoltolaissa (41/1986) säädetään, että kunnan tulee järjestää päihdehuollon palvelut sisällöltään ja laadultaan kuntalaisten tarvetta vastaavasti. Kunta voi kuitenkin itse päättää millä tavoin päihdehoidon toteuttaa. Päihdehoidon kustannukset kuuluvat pääsääntöisesti kuntien vastuulle, mutta osittain hoitoa kustannetaan myös työterveys-

huollon ja järjestöjen kautta. Huumehoitoa toteutetaan sekä avo- että laitososuhteissa nykyisin painopisteen ollessa avohoidossa. Lisäksi eri hoitomalleja voidaan jakaa lääkkeelliseen ja lääkkeettömään hoitoon. Opioidiriippuvaisten korvaushoitoa säädelään erillisellä asetuksella (33/2008), jossa korvaushoito porrastetaan haittoja vähentävään ja kuntouttavaan korvaushoitoon. Käypä hoito-suosituksessa linjataan huumeriippuvuuden hoitolinjoja lääketieteen näkökulmasta, joskin niitä suositellaan noudatettavaksi myös sosiaalihuollossa (Huumeongelman hoito 2012). Varsinaiset päihdehuollon erityispalvelut ovat vain pieni osa niistä palveluista, joissa kohdataan huumeiden käyttäjiä. Huumeiden käyttäjien asioita hoidetaan myös esimerkiksi sosiaaliasemilla, lastensuojelussa, psykiatriassa ja terveysasemilla. Suomalaisessa järjestelmässä korostetaan varsinaisen huumehoidon lisäksi huumeiden käyttäjän tarvitsevan usein tukea myös asumiseen, toimeentuloon ja työllistymiseen liittyvissä kysymyksissä. (Varjonen 2015, 63.)

Huumeiden käytön lopettamisen kuvataan usein liittyvän niin sanottuun pohjakosketukseen, käännekohtaan tai oivallukseen oman tilanteen ongelmallisuudesta. Tilanne voi liittyä esimerkiksi fyysisen tai psyykkisen terveyden heikentymiseen, kuten psykoottisuuteen. Pohjakosketus voi liittyä myös perhetilanteeseen tai asunnon menettämiseen. Pohjakosketuksen kokemus onkin jokaiselle yksilölle henkilökohtainen ja omanlaisensa. Oman tilanteen ongelmallisuuden havaitseminen voi johtaa huumeiden käytön lopettamiseen ja irtautumiseen huumeekulttuurista. Irtautuminen ei kuitenkaan tarkoita vain käytön lopettamista, vaan vaatii yksilön uudelleen paikantumista sosiaalisessa ympäristössä ja identiteetin kriisiytymistä. (Väyrynen 2007, 201–202; Koski-Jännes 1998, 65.) Muutokseen sysäämää pohjakosketusta voidaan peilata myös luottamuksen käsitteeseen. Pohjakosketuksena saattaa toimia tilanne, jossa henkilö menettää luottamuksen itseensä ja tästä syystä lähtee hakemaan apua tilanteeseensa instituutioilta ja ihmisiltä, joita kohtaan tuntee luottamusta. (Mattila-Aalto 2009, 85.)

Huumeiden käytön lopettamista tukevia tekijöitä on useita. Yksilöllisiä tekijöitä ovat esimerkiksi sukupuoli, sosiaaliset taidot, persoonallisuus ja aiemmat lopettamiskokemukset. Sosiaaliset suhteet, kuten perhetilanne ja ystävyysuhteet ovat merkittävässä roolissa lopettamisen onnistumisessa, kuten myös asumis- ja työtilanne. Huumeiden käytöstä jääviä asioita jää selviteltäväksi myös käytön lopettamisen jälkeen. Tällaisia asioita ovat muun muassa velkatilanne, mahdolliset tartuntataudit ja rikosvastuut. Eri yksilöillä

korostuvat eri tekijät ja myös samalla ihmisellä voi eri osa-alueiden vaikutukset vaihdella tilanteen muuttuessa. (Knuuti 2007,181.)

Huumeiden käyttö voi olla merkittävässä roolissa käyttäjän identiteetissä ja silloin käytön lopettaminen voi pakottaa yksilön muokkaamaan minäkäsitystä laajasti uudelleen. Mitä nuorempana käyttö on alkanut, sitä todennäköisemmin henkilö voi joutua rakentamaan koko identiteetin uudelleen. Kun huumeiden käyttö loppuu, jonkinlaisen identiteettikriisin syntyminen on tavallista. Käytön lopettanut saattaa joutua tutustumaan itseensä uudelleen ja kokea suurta häpeää aiemmista arvoistaan ja toiminnastaan. Uuden identiteetin rakentuminen voi vaatia sekä uuden sosiaalisen aseman etsimistä että kokonaisen uuden minuuden löytämistä. Vertaisryhmillä ja vertaisuudella on todettu olevan positiivista vaikutusta uuden sosiaalisen identiteetin rakentumiselle päihteiden käytön loppumisen jälkeen. Niiden kautta yksilöllä on mahdollisuus päästä roolimallien ja sosiaalisen tuen kautta kohti ei-leimaavaa uutta identiteettiä. (Koski-Jännes 1998, 170--172; Koski-Jännes 2002, 199.) Myös omassa aineistossani osalle haastateltavista vertaisryhmät olivat merkittävässä roolissa vielä usean vuoden jälkeen huumeiden käytön loppumisesta. Sosiaalisella ympäristöllä myös yleisellä tasolla on merkitystä. Motivaatiota muutokseen tukee sellainen ympäristö, jossa yksilö kokee arvostusta ja tulee kuulluksi. Tällöin myös turhautuminen vähenee ja identiteetin sekä pystyvyyden tunne saa mahdollisuuden kasvaa. (Koukkari 2010, 28.)

2.2 Työ ja työn merkitykset

Tutkimukseni toinen keskeisistä käsitteistä on työ, onhan tarkoituksena tarkastella huumeiden käytön lopettaneiden elämää nimenomaan työllistymisen ja työn merkityksen kautta. Tässä luvussa käsittelen työn merkitystä sekä yksilölle että koko yhteiskunnalle.

Työllä voidaan nähdä olevan yhteiskunnassa erilaisia tarkoituksia, kuten tuotannollinen, sosialisatio-, jako- ja palkitseva funktio. Työ määrittää ihmisen elämää laajasti vaikuttaen elämäkulkuun, tavoitteisiin ja elämän suunnitelmiin. (Koistinen 2014, 239.) Koska työllä on merkittävä vaikutus elämään, myös työn ulkopuolelle jäämisellä on suuria vaikutuksia yksilön elämäkulkuun. Yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta työn voidaan

nähdä olevan paras keino ehkäistä syrjäytymistä ja tukea integroitumista yhteiskuntaan. (Raunio 2006, 83.)

Sosiaalidemokraattisen modernin yhteiskunnan unelmassa työ antaa yksilölle täysivaltaisen kansalaisuuden ja tästä syystä työelämän ulkopuolella saattaa olla Suomessa melko hankalaa elää mielekästä ja muiden hyväksymää elämää. (Julkunen 2002, 315.) Työn korostaminen on herättänyt yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa myös kritiikkiä. Kun yhä useampi on palkkatyön ulkopuolella tai työsuhteissa, jotka eivät ole pysyviä, on herännyt kysymys siitä onko yhteiskunnan tarkastelu työn kautta enää pätevää ja tarpeellista. Keskustelua on käyty siitä, kuinka yhteiskunnassa voitaisiin lisätä erilaisia tapoja kokea elämä hyväksi ja riittäväksi ilman palkkatyössä olemisen välttämättömyyttä. Vastaliikkeenä työn korostamiselle on myös esitetty työn ja toimeentulon kytköksen purkamista. (Koistinen 2014, 242.) Kytköksen purkamiseen on esitetty perustuloa ja ehdotuksissa on nostettu esille hyvin erilaisiakin perustulomalleja. Vuonna 2015 aloittanut Juha Sipilän johtama Suomen hallitus on nostanut hallitusohjelmassaan perustulokokeilun yhdeksi kärkihankkeistaan. Tätä kirjoitettaessa kokeilun toteuttamistapa on vielä epäselvä. Perustulokokeilun tavoitteeksi on kuitenkin asetettu sosiaaliturvan kehittäminen osallistavammaksi ja työhön kannustavaksi. (Kangas & Pulkka 2016, 4.) Toistaiseksi ansiotyöhön perustuva järjestelmä on kuitenkin säilynyt ja siihen perustuvaa järjestelmää pyritään vahvistamaan edelleen. (Koistinen 2014, 248).

Heinäkuussa 2016 Suomessa oli työ- ja elinkeinoministeriön mukaan 378 400 työtöntä työnhakijaa, joka on 14,4 prosenttia työvoimasta. Työttömistä miehiä (52 %) oli hieman suurempi joukko kuin naisia (48 %). Te-toimistoissa tiedossa olevia avoimia työpaikkoja oli noin 36 000. Avoimien työpaikkojen määrä on merkittävästi pienempi kuin työttömien, joskin suuri osa työpaikoista ei koskaan tule te-toimistojen tietoon vaan paikat täytetään muita reittejä pitkin. (Työllisyyskatsaus heinäkuu 2016.)

Yksilön sijoittumiseen työelämään vaikuttaa sekä yksilölliset että rakenteelliset tekijät. Rakenteisiin tekijöihin voidaan katsoa kuuluvan esimerkiksi työvoimapolitiittiset linjaukset ja työmarkkinoiden yleinen tilanne. Yksilölliset tekijät taas liittyvät persoonaan, aiempaan koulu- ja työhistoriaan, lapsuusperheen sosioekonomiseen asemaan ja vertaisryhmän vaikutukseen. (Martti 1999, 288–292.) Yleiseen työllisyyteen vaikuttaa työvoiman kysyntä ja tarjonta sekä kuinka yhteiskunta säätelee työhön ja työmarkkinoihin liittyviä asioita. (Koistinen 2014, 85.) Suomen työmarkkinat ovat muuttuneet lähivuosina

merkittävästi käynnissä olevan rakennemuutoksen myötä. Muutosta on nopeuttanut talouslama, joka on vienyt työpaikkoja erityisesti teollisuudesta. Samalla talous on palvelualaistunut. Käytännössä tämä tarkoittaa alemman koulutustason työpaikkojen vähentymistä merkittävästi. (Honkatukia 2015, 45.)

Vaikeasti työllistyviksi katsotaan henkilöt, jotka ovat saaneet työmarkkinatukea työttömyytensä perusteella vähintään 500 päivää tai työttömyyspäiväraha-oikeus on päättynyt enimmäisajan täytyttyä. Vaikeasta työllistyvillä on keskimäärin heikompi koulutustaso kuin muilla työttömällä. Työllistymisen vaikeudet ovat yhteydessä osaamistasoon ja erityisenä ryhmänä on oppimisvaikeuksista kärsivät henkilöt, joilla saattaa olla peruskoulun suorittaminen jäänyt kesken. Työllistymistä voi vaikeuttaa myös yksilölliset tilanteet, kuten päihteiden käyttö tai velkaantuminen. (Terävä ym. 2011, 31,35.)

Työkyky on käsitteenä moniulotteinen ja sille ei ole olemassa sellaista määrittelyä, jonka eri toimijat, kuten esimerkiksi terveydenhuolto, eläke- ja kuntoutuslaitokset, työntekijät, työnantajat ja lainsäätäjät hyväksyisivät yksimielisesti. Selvää on kuitenkin, että työkyky ei määrity yksin yksilön ominaisuuksista vaan liittyy aina myös työhön sekä ympäristöön. Työkyvyn määrittelyllä on merkittäviä vaikutuksia yksilön oikeus- ja sosiaaliturvaan ja siksi on yksilön näkökulmasta ongelmallista, että yhteisesti jaettua käsitystä työkyvyn määrittelystä ei ole. (Ilmarinen ym. 2006, 19.) Sukupuolella on merkitystä tarkasteltaessa työkykyä erityisesti nuorempien ikäluokkien kohdalla. Alle 25-vuotiaista miehistä 23 prosentilla on tutkimuksien mukaan joko kohtalainen tai huono työkyky, kun samanikäisillä naisilla vastaava tilanne on vain kahdeksalla prosentilla. Nuorilla miehillä on kolme kertaa suurempi riski syrjäytyä työmarkkinoilta kuin samanikäisillä naisilla. Vanhemmissa ikäluokissa ero ei ole näin merkittävä ja 30–64-vuotiaiden työkyvyssä ei juurikaan sukupuolien välisiä eroja enää ole. (Terävä ym. 2011, 16; Gould & Polvinen 2006, 58.) Työttömyys lisää riskiä joutua työkyvyttömäksi, sillä se heikentää esimerkiksi mahdollisuuksia ylläpitää ammattitaitoa ja työttömyyden mahdollisesti aiheuttama taloudelliset ongelmat voivat vaikuttaa voimakkaasti mahdollisuuksiin hoitaa omaa terveyttä. Työttömien työkyvyn ylläpitäminen onkin merkittävässä roolissa työelämään takaisin pääsemisessä. (Pensola ym. 2006, 225.)

Työttömyyden ja avointen työmarkkinoiden väliin sijoittuu välityömarkkinat, joiden tarkoituksena on tarjota työmahdollisuuksia sellaisille henkilöille, jotka eivät eri syistä työl-

listy vapaille työmarkkinoille. Välityömarkkinat sisältävät erilaisia työvoimapolitiittisia toimenpiteitä, kuten kuntouttavan työtoiminnan, työkokeilun, palkkatuetun työn ja sosiaalisen työtoiminnan. Ajatuksena on, että välityömarkkinoilla työskentelemisen jälkeen henkilö siirtyisi avoimille työmarkkinoille. (Aro & Laiho 2008, 7,10.) Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden haasteena on niiden kohdistaminen oikein perustein. Työllistyminen lisäksi tavoitteena voi olla esimerkiksi tarve osoittaa valvontaviranomaisille tai poliittisille päättäjille, että työllistymistä pyritään aktiivisesti lisäämään vaikka toivottua vaikutusta ei keinoilla syntyisikään. Välityömarkkinat voivat kuitenkin osoittautua sopivaksi tavaksi päästä osalliseksi yhteiskunnasta silloin, kun avoimet työmarkkinat osoittautuvat liian vaativiksi tavoittaa. (Terävä ym. 2011, 22.)

2.3 Huumeet ja työelämä

Huumeiden käytön lopettaneiden henkilöiden työmarkkinatilanteesta on melko vaikeaa löytää luotettavaa tietoa, koska asiaa ei ole mahdollista rekisteröidä aukottomasti. Tässä luvussa luon jonkinlaista kuvaa huumeiden käyttäjien ja käytön lopettaneiden työmarkkinatilanteesta sekä tutkimuksista, joissa aihetta on käsitelty. Luvussa käsitellään myös työlainsäädännön suhdetta huumeaineisiin ja niiden käyttäjiin.

Päihdehoidon huumeasiakkaita koskevan vuosittaisen tiedonkeruun mukaan vuonna 2013 huumehoidon piirissä olevien koulutustaso oli alhainen ja työelämässä mukana oli vain vähäinen joukko. Työssä tai opiskelijana oli 21 prosenttia huumehoidon asiakkaista. Luku on pieni, kun keski-ikä henkilöillä oli 31 ja ikämediaani 30 vuotta. (Forsell & Nurmi 2014, 4.) Kuten edellisessä luvussa todettiin, työttömyysaste on työikäisille koko väestössä 14,4 prosenttia. Huumehoidon asiakkaista taas työvoiman ja opiskelijien ulkopuolella on 79 prosenttia. (Työllisyyskatsaus heinäkuu 2016; Forsell & Nurmi 2014, 4.) Kun vielä huomioidaan hoidon ulkopuolella olevien työllisyystilanteen olevan todennäköisesti hoidossa olevia heikompi, voitaneen todeta huumeiden käytön heikentävän merkittävästi henkilön työllisyyttä.

A-klinikkasäätiön korvaushoitoyksiköissä on tehty tutkimusta korvaushoidossa olevien kuntoutumisesta. Tutkimuksessa selvitettiin 85:n hoidossa olevan henkilön tilannetta monesta eri näkökulmasta 2000-luvun alussa. Hoidon alkaessa työssä oli 7 prosenttia

otoksesta ja työttömänä 89 prosenttia. Noin vuoden korvaushoidon jälkeen aiemmin työttömistä kaksi oli saanut vakituisen työpaikan ja yksi osa-aikatyön. Merkittävää oli, että 15 oli työvoimapolitiisessa toimenpiteessä jollakin työelämään valmentavalla kursilla. (Tourunen ym. 2009, 423, 425.) Oulun yliopistollisessa keskussairaalassa tutkittiin vuosina 2009–2011 hoidon aloittaneiden korvaushoitopotilaiden työllistymistilannetta potilaskertomusten perusteella. Tutkimuksessa katsottiin työllistymiseksi myös kuntouttava työtoiminta, jota ei aiemmissa suomalaisissa tutkimuksissa ollut huomioitu. Oulun aineistossa oli työssä korvaushoidon ensimmäisen vuoden aikana 38 prosenttia ja tutkimushetkellä 56 prosenttia tutkituista. Palkkatyössä oli 19 prosenttia. Työllistymisluvut ovat merkittävistä suuremmat kuin aiemmissa tutkimuksissa. Syyksi positiiviselle tulokselle arveltiin varhaista hoitoon pääsyä, selkeitä sopimuksia, moniammatillinen työskentelyä sekä mahdollisesti myös vähempiongelmaisuuutta verrattuna suurempiin kaupunkeihin. (Laine & Annila 2015, 273–276.) Koska Oulussa työllistyneiden määrä on merkittävästi suurempi kuin muualla tehdyissä tutkimuksissa, olisi kiinnostava selvittää eroaako hoidossa olevien taustatekijät muista paikkakunnista tai onko Oulun työllisyystilanne yleisesti erilainen kuin muualla vai onko vain tilastointitapa merkittävästi toisenlainen kuin muissa tutkimuksissa.

Ulla Knuuti (2007, 66–67, 95–97, 170–171) on tutkiessaan huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapaa ja toipumista sivunnut myös työllistymistä. Huumeiden käytön aikana suurin osa haastateltavista ei ollut työelämässä tai työsuhteet olivat aloilta, joilla ei ammatillista koulutusta tarvita tai työsuhteet saattoivat olla epävirallisia. Huumeiden käytön loputtua kouluttautuminen ja työllistyminen ei haastateltavilla tapahtunut nopeasti. Työllisyyttä koettiin heikentävän huumeiden käyttäjiin liittyvät ennakkoluulot, velat ulosotossa sekä opiskeluun liittyvät taloudelliset haasteet. Knuutin tutkimuksessa kouluttautuminen ja työpaikka olivat yleisimpiä haaveita, joskin osa haastateltavista uskoi jatkossakin olevansa ilman palkkatyötä löytäen sisältöä elämään muualta. Yleisimmin haastateltavat toivoivat työllistyvänsä päihdetyöhön, koska kokivat heillä olevan työhön annettavaa oman taustansa vuoksi.

Mikkeli-yhteisössä hoidossa olleita tutkineen Hännikäinen-Uutelan (2004, 93–94) aineistossa yli puolet kuntoutuksessa olleista miehistä oli suorittanut ammatillisen koulutuksen, naisilla ammatillinen koulutus oli harvinaisempaa. Kuntoutujista 85 %:lla oli työkokemusta, osalla ennen päihderiippuvuuden syntymistä ja osalla myös huumeiden käytön

aikana. Huumeiden käytöstä huolimatta kuntoutujat pitivät työn hoitamista hyvin tärkeänä asiana. Työsuhteet kuitenkin olivat usein lyhytaikaisia ja vaihtuneet tiuhasti. Päihteiden käytön lisääntyessä koulutukseen osallistuminen vaikeutui ja myös työn tekeminen väheni.

Opintoihin ja työllistymiseen vaikuttaa myös päihteiden käyttöön usein kietoutuvat oppimis- ja keskittymishäiriöt. Päihteitä ongelmallisesti käyttävistä nuorista 60–80 prosentilla on todettu myös jokin muu samanaikainen mielenterveyden häiriö. Tavallisimmin todettuja ovat käytös- ja uhmakkuushäiriöt, ADHD, masennus- ja ahdistuneisuushäiriöt. Myös sosiaaliset ongelmat, kuten rikosten tekeminen, riskikäyttäytyminen ja sosiaalisen tuen puute ovat päihteitä käyttävillä nuorilla yleisempiä kuin muilla saman ikäluokan edustajilla. Useiden eri ongelmien kasautuminen samalle yksilölle lisää riskiä jäädä työelämän ulkopuolelle. (Marttunen & Haravuori 2015, 93.)

Huumeiden käytön lopettamisen jälkeenkin menneisyydellä voi olla vaikutusta työelämässä toimimiseen ja siten rajata joitakin ammatteja tai työnantajia pois. Työntekijästä voidaan tehdä turvallisuusselvitys joissakin valtion, kunnan tai yksityisen yhteisön tehtävissä. Tietoja kerätään mm. poliisilta, oikeusrekisterikeskuksesta, pääesikunnasta, rajavartiolaitoksesta, tullista, väestötietojärjestelmästä sekä luottohäiriö- ja ulosottorekisteristä. (Turvallisuusselvityslaki 19.9.2014/726.) Työntantajalla on velvollisuus pyytää rikosrekisteriotte sellaisilta työntekijöiltä, joiden työhön liittyy *”pysyväisluonteisesti ja olennaisesti kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa tapahtuvaa alaikäisen kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa”*. Pyydettyssä rikosrekisteriotteessa näkyy seksuaalija törkeiden väkivaltarikosten lisäksi huumausainerikokset. (Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä 14.6.2002/504.) Joillakin aloilla saatetaan vaatia Suojelupoliisin tekemä turvallisuusselvitys. Selvitys tehdään sellaisiin työtehtäviin haakeutuville, joissa henkilö voi *”merkittäväällä tavalla vaarantaa valtion turvallisuutta, maanpuolustusta, poikkeusoloihin varautumista, kriittistä infrastruktuuria tai kansantaloutta”*. Selvityksessä etsitään tietoa erilaisista tietokannoista ja selvittely on merkittävästi laajempaa kuin pyydettyssä rikosrekisteri- tai luottohäiriömerkinnät nähtäville. Tällöin tutkittavaksi saattavat tulla myös läheisten rekisterimerkinnät. (Yleistä henkilöturvallisuusselvityksistä.) Sekä turvallisuusselvityksessä että rikosrekisteriotteessa saat-

taa huumeiden käyttöön liittyvä menneisyys tulla esille ja siten estää työ- tai koulutuspaikan saamisen. Mielenkiintoinen yksityiskohta on huumausainerikosten nostaminen rikosrekisteriotteeseen törkeiden väkivaltarikosten rinnalle. Tämä kertonee jotakin siitä, kuinka negatiivisesti leimaavaa suhtautuminen huumeiden käyttöön ja niiden käyttäjiin on.

Huumeiden käyttö vaikuttaa usein myös taloudelliseen tilanteeseen negatiivisesti ja saattaa johtaa velkaantumiseen sekä virallisille että epävirallisille tahoille. Tästä syystä myös luottohäiriömerkinnät ovat käyttäjillä melko tavallisia. Työelämässä työnantajilla on oikeus pyytää työntekijää esittämään luottotietonsa tietyissä tilanteissa. Tarkistaminen on mahdollista silloin, jos työssä on mahdollisuus laittoman taloudellisen hyödyn tavoitteluun. (<http://www.tyosuojelu.fi/tyosuuhde/oikeudet-ja-velvollisuudet-tyossa/yksityisyyden-suoja/luottotiedot>) Luottohäiriömerkintä voi estää huumeiden käytön lopettaneen työllistymisen esimerkiksi pankkiin, rahakuljetuksiin sekä sosiaali- ja terveysalalle tehtäviin, joissa tehdään kotikäyntejä asiakkaan luokse. Tilanne tuntuu kohtuuttomalta silloin, kun elämäntapa on muuttunut ja huumeiden käyttöä ei enää tarvitse rahoittaa laittomin keinoin. Historia huumeiden käyttäjänä voi estää työn teon joillakin aloilla useiden vuosien ajan, joissakin tilanteissa jopa pysyvästi.

3 Tutkimukselliset valinnat

3.1 Narratiivinen tutkimus

Tutkimukseen sopiva metodi tulee valita aina sen mukaan, mikä hyödyttää juuri kyseistä tutkimusta ja jolla on mahdollista saada vastaus asetettuun tutkimuskysymykseen. Narratiivinen eli kerronnallinen tutkimus tarkoittaa sellaista tutkimusta, joka on kiinnostunut kertomuksista ja kertomisesta tiedon välittäjänä sekä rakentajana. Kertomusten tutkiminen on erityisen luonteva tapa tehdä tutkimusta silloin, kun on halu ymmärtää ihmisiä ja heidän toimintaansa. (Heikkinen 2015, 149, 154.) Tutkimuksessani on elämäkerrallinen tutkimusote, jossa ollaan kiinnostuneita mitä henkilölle tapahtui ja mitä he tekivät tietyssä ajassa ja paikassa.

Narratiivisella tutkimuksessa tarinaa, kertomusta tai narratiivia käytetään ymmärryksen välineenä. Tarinan käsite on ollut esillä usealla tieteenalalla samalla todistaen tarinan potentiaalista tehdä ymmärrettäväksi ihmiselämän monia eri puolia. Viime vuosikymmeninä narratiivinen tutkimusote on ollut sosiaalitieteissä nosteessa siten, että 1980-luvulla katsotaan tapahtuneen jopa erityinen narratiivinen käänne. (Hänninen 1999, 15, 18.) Suurin innostus narratiivisen tutkimukseen on kuitenkin jo laantumassa ja narratiivinen tutkimus onkin nykyisin vain yksi tutkimusote muiden joukossa. (Heikkinen 2015, 150.)

Narratiivinen tutkimusperinne ei ole yhtenäinen teoreettis-metodologinen suuntaus, vaan se voidaan ymmärtää eri yhteyksissä hyvin eri tavoin. Narratiivisuuden lähtökohdiana on ajatus siitä, että tarinat ja kertomukset ovat luontainen tapa jäsentää elämää ja tarinat voivat olla myös keinoja eheyttää elämää ja tuottaa johdonmukaisuutta. Erityisen merkittävää tämä tarinan eheytyksen mahdollisuus on silloin, kun taustalla on traumaattisia elämäntapahtumia. (Laitinen & Uusitalo 2008, 110.) Tästä syystä ajattelen narratiivisen tutkimustavan olevan erityisen toimiva tutkittaessa huumeiden käytön lopettaneita ja heidän kokemuksiaan. Vaikka tutkimuksen tehtävänä ei ole toimia terapeuttisena tilanteena, voi se kuitenkin sisältää myös eheyttäviä elementtejä.

Sisäisellä tarinalla tarkoitetaan mielen prosessia, jossa oman elämän tulkinnat syntyvät tarinan merkitysten kautta. Sisäinen tarina tulee esille ja myös osittain rakentuu kerronnassa ja toiminnassa, joskin osa siitä jää aina myös piiloon. Käsite on käyttökelpoinen silloin, kun tavoitteena on selvittää elämän merkityksellisyyden muotoutumista. (Hänninen 1999, 13, 20.) Kerrottu tarina on aina henkilön sen hetkinen tulkinta omasta elämästään ja haastatteluhetkellä tarinasta nostetaan esille joitakin asioita ja toiset asiat taas jäävät kertomatta. Eri ihmiset voivat tulkita samankaltaisen tilanteen hyvinkin eri tavoin. (Hänninen & Valkonen 1998, 4.) Sisäinen tarina on hyvä väline erityisesti silloin, kun tutkimuksessa halutaan ymmärtää ihmisen merkityksellisen kokemuksen muodostumista (Hänninen 1999,13). Huumeiden käyttö, käytön lopettaminen ja työhön liittyvät kysymykset saavat eri ihmisten tarinoissa erilaisen merkityksen ja tämän tutkimuksen yksi tarkoitus on selvittää näitä merkityksiä.

Narratiivista tutkimusta on kritisoitu siitä, että kertomukset vähentävät realistista todistusvoimaa. Toisaalta tarinoiden kautta voidaan tuoda esille millaisia kulttuurisia todellisuuksia on olemassa. Tarinoiden avulla päästään käsiksi eri yhteisöjen moraalikoodistoihin sekä uskomuksiin. (Hänninen 1999, 18.) On esitetty, että narratiivisessa haastattelussa haastateltavat usein toistavat jotakin ennalta odotettavaa mallitarinaa. Jokaisella ihmisellä on oma yksilöllinen mallitarinoiden varasto, joka nousee aiemmista kokemuksistamme sekä kulttuurisesti jaetuista yhteisistä mallitarinoista. Vaikka mallitarinat vaikuttavat yksilöllisiin tarinoihin, niin silti yksilöllä on valta vaikuttaa dominoiviin tarinoihin. Ihmisen sisäinen tarina tulee näkyväksi siitä kerrottaessa, kuten esimerkiksi tutkimuksen haastattelutilanteessa. Tarina aina kerrotaan jollekin jossakin tilanteessa, jolloin tilanne vaikuttaa todennäköisesti itse tarinaan. (Valkonen 2014, 105.) Tarinallisuuden voidaan myös nähdä vaikuttavan kertomusten realismiin (Hänninen 2003, 18). On mahdollista, että haastateltavani tuovat esille asioita, joiden ajattelevat olevan mallitarinaan sopivia. Vaikka näin olisikin, se ei kuitenkaan vähennä tarinoiden merkityksellisyyttä ja ainutkertaisuutta. Se ei myöskään heikennä tutkimuksen luotettavuutta tilanteessa, jossa on tarkoitus tutkia haastateltavien omia käsityksiä elämänsästä.

Elämäntarina on yksilön tulkinta omasta elämästään. Samankaltainen tilanne näyttäytyy eri ihmisten tarinassa eri tavoin ja myös yksilö voi samalle tilanteelle luoda useita erilaisia tulkintoja. Tarina on aina valikoiva ja siksi siitä nostetaan esille vain tiettyjä asioita. Tarinoiden tulkinta ja siihen poimitut asiat voivat myös muuttua ajan myötä. (Hänninen

& Valkonen 1998, 4.) Minulle haastateltavat ovat kertoneet yhdenlaisen tarinan huumeiden käytön lopettamisesta ja identiteetistä. Se kuvastaa henkilön tulkintaa omasta elämäntarinastaan haastatteluhetkellä. On mahdollista, että tulkinnat olisivat erilaisia eri tilanteessa. Huumeiden käyttö ja sen lopettaminen ovat osa haastateltavien henkilöhistoriaa, mutta toisaalta he ovat jo siirtyneet tilanteeseen, jossa muilla asioilla on tarinassa suurempi merkitys. Huumeiden käytön tilalle on tullut opiskeluun ja työhön liittyvät tarinat.

3.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää millaisia työllistymisen tarinoita on sellaisilla henkilöillä, jotka ovat lopettaneet huumeiden käytön ja ovat nykyisin työelämässä tai sinne opiskelujen kautta pyrkimässä. Tarkoituksena on saada sellaista tietoa huumeiden käytön lopettaneiden työllistymisestä, jota ei ole aikaisemmissa tutkimuksissa tuotu esille. Toisaalta tavoitteena on myös löytää haastateltavien tarinoista sellaisia elementtejä, jotka voisivat toimia sosiaalityön kehittämisessä työn ja yhteiskuntaan integroitumisen näkökulmasta sellaisen ihmisryhmän kohdalla, jota ei aina nähdä potentiaalisina työllistyjinä.

Tutkimuskysymyksiä on kaksi:

- Millaisia polkuja pitkin huumeiden käytön lopettaneet henkilöt ovat päässeet tai pääsemässä palkkatyöhön?
- Millaisia merkityksiä työllä on ollut eri elämänvaiheissa?

3.3 Aineiston keruu

Pro gradu-tutkielmani on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, jonka aineiston olen kerännyt pääosin teemahaastatteluin. Tästä poikkeuksena on yksi kirjallisesti saatu aineisto, joka kuitenkin nojaa samaan kysymysrunkoon kuin haastattelutkin. Aineistoni koostuu neljästä haastattelusta ja yhdestä kirjallisesta vastauksesta. Kutsun jatkossa myös kirjallisesti vastannutta haastateltavaksi, jotta tutkimuksen lukeminen olisi sujuvampaa. Haastattelut kestivät keskimäärin 1,5 tuntia, lyhimmän ollessa 1 tunnin 24 minuutin ja pisimmän 1 tunnin ja 42 minuutin mittainen.

Alun perin suunnittelin haastattelevani melko tarkasti rajattua joukkoa. Toivoin löytäväni sellaisia henkilöitä, jotka olivat lopettaneet huumeiden käytön vähintään viisi vuotta sitten ja toimivat tällä hetkellä päätoimisesti palkkatyössä tai yrittäjänä. Myöhemmin päätin kuitenkin laajentaa joukkoa jättämällä pois lopettamisajankohtaa koskevan kriteerin ja ottamalla mukaan myös päätoimiset opiskelijat. Toiveenani oli kuitenkin, että työelämään olisi jokin kosketuspinta esimerkiksi kesätöiden, työharjoitteluiden tai osa-aikatöiden kautta joko haastatteluhetkellä tai aiemmin. Vapaaehtoistyön ja kotona tehtävän työn rajasin tutkimukseni ulkopuolelle tietoisena niiden kuitenkin olevan tärkeää työtä sekä yhteiskunnan että yksilön näkökulmasta.

Haastateltavat etsin Facebookin kautta siten, että jaoin pyynnön omalla seinälläni ensin omalle verkostolleni ja myöhemmin tein pyynnöstä julkisen, jotta sitä pystyisi muutkin jakamaan omissa verkostoissaan. Kirjoittamaani haastattelupyyntöä jakoi spontaanisti eteenpäin 40 henkilöä, joista osa oli minulle tuttuja ja osa tuntemattomia. Ilmoituksen laitoin Facebookiin 28.1.2015 ja ensimmäiset vastaukset sain parin tunnin kuluttua julkaisusta. Yhteydenotot pyysin yksityisviestein tai sähköpostitse, koska puhelinnumeroani en halunnut jakaa julkisesti. Yhteydenottoja Facebookin kautta tuli viisi ja sähköpostitse kolme. Näistä kaksi henkilöä asuivat etäällä haastattelijasta ja he saivat mahdollisuuden vastata kirjallisesti sähköpostin välityksellä. Lopulta haastatteluja toteutui neljä ja kirjallisia vastauksia yksi.

Haastattelutilanteen aluksi kerroin tutkielmastani, annoin infokirjeen luettavaksi ja haastateltavat allekirjoittivat suostumuksen haastattelun käyttämisestä tutkimustarkoitukseen. Kirjallisesti vastaajille kerroin tutkimuksestani sähköpostitse. Osallistuminen

haastatteluihin oli täysin vapaaehtoista ja haastateltavilla oli mahdollisuus missä tahansa vaiheessa keskeyttää haastattelu tai kieltää sen käyttö. Nauhoitin kaikki haastattelut. Haastateltavat suhtautuivat nauhoittamiseen neutraalisti eikä se herättänyt kysymyksiä.

Tutkimukseen osallistumiselle voi olla erilaisia motivaation lähteitä. Henkilö saattaa haluta tuoda esille oman mielipiteensä, jolloin haastattelutilanne saattaa tarjota mahdollisuuden saada mielipide kuuluville. Motivaatiota voi tuoda myös halu kertoa omista kokemuksista, jolloin haastateltava saattaa ajatella juuri oman tiedon olevan erityisen tärkeää tai hyödyttävää muita samassa tilanteessa olevia. Joskus myös aiemmat positiiviset kokemukset tutkimuksessa mukana olemisesta voivat toimia kannusteena osallistumiselle. (Eskola & Vastamäki 2015, 28–29.) En suoraan kysynyt haastateltujen syitä osallistua tutkimukseen. Useammalta nousi spontaanisti esille kuitenkin halu kertoa oma tarina, jotta siitä voisi olla hyötyä jollekulle toiselle. Esille nousi myös tarve pysähtyä oman tarinan äärelle ja käydä lävitse miten nykyiseen tilanteeseen on tultu. Haastateltavien joukossa oli opiskelijoita, joista osa toi esille halunsa auttaa toista opiskelijaa opintojen eteenpäin saattamisessa.

Haastattelut ovat toteutuneet teemahaastatteluina, joka onkin suosituin tapa kerätä laadullista aineistoa. Teemahaastattelussa aihepiirit on valmiiksi määritelty, mutta kysymysten tarkkaa muotoa tai käsittelyjärjestystä ei. (Eskola & Vastamäki 2015, 30.) Haastattelurungon tein mahdollisimman löyhäksi, jonka avulla pystyi toisaalta pysymään aiheessa, mutta toisaalta se mahdollisti myös haastateltavan omalle kerronnalle mahdollisimman suuren tilan. Haastattelujen tekemistä helpotti merkittävästi se, että aihe oli minulle työhistoriani kautta tuttu ja tästä syystä haastateltavien ei tarvinnut avata kaikkia huumeiden käyttöön ja sen lopettamiseen liittyviä asioita.

Haastattelu on melko joustava tiedonkeruumenetelmä, koska sen kulkua voidaan ohjailta usein hyvinkin vapaasti. Haastateltava nähdään tilanteessa subjektina, jolla on mahdollisuus tuoda esille itseään koskevia asioita haluamassaan laajuudessa. Haastateltava on tutkimuksen toimiva osapuoli eikä vain passiivinen tutkittava. Haastattelun vahvuutena on myös vuorovaikutus, jonka kautta voidaan luoda luottamuksellinen ilmapiiri, jota tarvitaan erityisesti intiimejä ja arkoja asioita tutkittaessa. Haastattelussa on kuitenkin myös omat haasteensa, kuten sen aikaa vievyys sekä esimerkiksi haastateltavan mah-

dollinen halu antaa vastauksia joiden olettaa miellyttävän haastattelijaa. Myöskin haastattelujen analysointi ja tulkinta voi olla ongelmallista, koska siihen ei voida antaa yleispäteviä ohjeita. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 34–35.)

Teemahaastattelussa on etukäteen valittu ne teemat, joita haastattelun aikana halutaan käsitellä. Kysymysten järjestys ja niiden muoto sekä laajuus ovat kuitenkin vapaasti tutkijan valittavissa. (Eskola & Vastamäki 2015, 29–30.) Valitsin teemahaastattelun väli-neekseni, koska halusin kohdata haastateltavani mahdollisimman vapaasti, mutta toisaalta koin tarvitsevani haastattelurungon antamaa tukea haastattelujen läpikäymiseen siten, että kaikki tarvittavat teemat saataisiin käytyä lävitse. Haastateltavilleni kerroin aiheesta yleisellä tasolla ja haastattelurungon totesin olevan vain itselleni muistilappuna, jotta pysyisimme aiheessa. Käytännössä haastattelut kuitenkin etenivät omalla painollaan ja keskustelu kulkeutui melko luontevasti eteenpäin.

Haastattelujen onnistumisen kannalta myös haastattelupaikalla on merkitystä. Haastattelijan on syytä pohtia sopivaa tilaa erityisesti haastateltavan näkökulmasta ja tilan olisi hyvä olla mahdollisimman rauhallinen ja neutraali. (Eskola & Vastamäki 2015, 30.) Pohdin melko pitkään sopivaa haastattelupaikkaa. Päädyin lopulta omaan työhuoneeseeni päihdepsykiatrian poliklinikalla, jossa pystyin tekemään haastattelun poliklinikan aukioloaikojen ulkopuolella. Tila oli rauhallinen ja sinne oli helppo löytää. Tila oli kuitenkin selkeästi minun kotikentälläni ja haastateltavat olivat vierainani. Se ei myöskään ollut neutraali tila, koska se sijaitsi psykiatrisessa sairaalassa. Osalla haastateltavista olikin kokemuksia hoidosta samassa talossa, mutta kukaan heistä ei ole ollut koskaan asiakkaanani. Esille ei kuitenkaan noussut, että tila olisi ollut jollekin erityisen hankala.

Haastattelussa on kyse vuorovaikutustilanteesta, joka on syntynyt haastattelijan aloitteesta. Kuten muissakin sosiaalisissa tilanteissa, läsnä on myös henkilökemiaan liittyvät asiat, joita on mahdotonta ennakoida etukäteen. Usein onkin melko hyvä ennen varsinaiseen aiheeseen menoa puhua jostakin vähemmän haastattelun ytimeen liittyvästä asiasta, jotta tilanne vapautuisi. Aihe voi olla esimerkiksi olla sellainen, josta haastateltava tietää enemmän kuin haastateltava tai jossa haastateltava ja haastattelija ovat tasaveroisessa tilanteessa. (Eskola & Vastamäki 2015, 32.) Haastattelujeni alussa johdattiin keskustelua yleiselle tasolle esimerkiksi tiedustelemalla mistä henkilö oli saanut idean tutkimukseen osallistumiselle. Usein alussa puhuimme myös haastattelupaikasta ja sen mahdollisesta liittymisestä haastateltavan elämänhistoriaan sekä omasta työnkuvasta.

Luonnollisesti kerroin myös pro graduni aiheesta sekä vaitiolovelvollisuudestani sekä haastateltavien tunnistamattomuudesta lopullisesta työstä. Melko nopeasti siirryimme kuitenkin itse aiheeseen ja koin siirtymät luonnollisiksi ja mutkattomiksi.

Lähdekirjallisuudessa tuotiin esille käytetyn kielen merkitys ja yliopistolta tulevan haastattelijan käyttämän kielen erilaisuus verrattuna haastateltavan käyttämään kieleen. Pahimmillaan tilanne voi johtaa siihen, että erilainen tapa käyttää kieltä vaikeuttaa vuorovaikutusta ja haastattelun tekemistä. Haastattelijan onkin syytä pyrkiä ymmärrettävään kieleen ja välttää esimerkiksi tutkimussanastoa. On myös mahdollista, että haastattelija ottaa käyttöönsä haastateltavan tavan puhua vaikka se ei olisi itselle luontevaa. Tällöin vuorovaikutuksesta voi tulla teennäistä. (Eskola & Vastamäki 2015, 35.) Haastateltavien käyttämä kieli oli itselleni tuttua. Puhuimme samaa murretta ja huumeiden käyttöön sekä huumehoitoon liittyvä sanasto oli minulle tuttua työhistoriani kautta. Uskon sen helpottaneen haastattelujen tekemistä merkittävästi, koska käsitteiden ja sanojen määrittelyyn ei tarvinnut käyttää aikaa. Puhuttaessa hoitopaikoista tai huumeaineiden vaikutuksista pystyin ammatillisella tasolla ymmärtämään mistä puhutaan. Uskon tämän myös helpottaneen vuorovaikutusta yleisellä tasolla. Koska käyttömaailma oli minulle tuttua ammattini kautta, oli vaarana liika tarinoiden tulkitseminen omista lähtökohdistani käsin. Pyrin välttämään tätä tarkentavilla kysymyksillä silloin, kun huomasin lähteväni liikaa tulkitsemaan haastateltavan kertomusta.

Tarvittavien haastattelujen määrää ei voida määritellä yleisellä tasolla. Laadullisessa tutkimuksessa on tavallista, että tutkittavien määrät ovat vähäisiä ja näin on myös omassa tutkielmassani. Tällöin pohdittavaksi tulee, voidaanko tulosten perusteella tehdä yleistyksiä. Yleisen tavoittamiselle ei kuitenkaan ole ehtona tilastolliset tavat tutkimusmenetelmät. Onkin esitetty, että yleistämisen sijaan parempi termi olisi suhteuttaminen. (Alasuutari 1995, 222.) Tavoitteenani ei ole tehdä tutkimustulosten pohjalta yleistyksiä, jotka pätsivät yleisellä tasolla huumeiden käytön lopettaneiden elämään. Haastateltavien tarinoissa kuitenkin toistuu joitakin asioita, joiden ajattelen kuvaavan laajemminkin niitä ilmiöitä, joita huumeiden käytön lopettanut kohtaa suhteessa työelämään.

3.4 Aineiston käsittely ja analyysi

Litteroin haastattelut lähes sanasta sanaan ja halusin säilyttää myös kirjoitettuna puhekielisyyden. Jätin kuitenkin litteroimatta äännähdykset sekä osan täytesanoista, joilla ei ollut merkitystä sisällön kannalta. En myöskään litteroinut haastattelutilanteissa tulleita katkoksia koskien esimerkiksi puhelimen soimiseen liittyviä keskusteluja. Litteroitua tekstiä syntyi 73 sivua rivivälillä 1.

Luin litteroidut tekstit tarkasti ja merkitsin tutkimukseni kannalta oleelliset asiat, joita olivat koulutusta, työtä ja tulevaisuuden suunnitelmia koskevat kohdat. Hyvin pian huomasin aineistosta tarinan kaaren, joka toistui jokaisessa haastattelussa. Toki myös kysymyksenasettelu jo itsessään loi tietynlaista tarinaa. Jaottelin aineiston ajalliseen järjestykseen siten, että aloitin ajasta ennen huumeiden käyttöä päätyen lopulta tulevaisuuden suunnitelmiin. Jaottelun olisi voinut tehdä myös teemoittain, mutta koin kronologisen järjestyksen parhaiten toimivaksi ja tukevan tarinoiden kulkua. Tarkoitukseni oli rakentaa etenevä tarina, jossa haastateltavien tarinat muodostavat suuremman yhteisen tarinan.

Etsin aineistosta vastauksia kysymyksiin siitä millaisia reittejä pitkin haastateltavat olivat päässeet tai pääsemässä työelämään. Tein jokaisen haastateltavan tarinasta aikajanan, johon hahmottelin työllistymispolun kulun. Lopuksi yhdistin eri tarinat samaan janaan, jolloin löysin eri tarinoista samankaltaisuuksia. Tämä mahdollisti jonkin tason yleistysten tekemisen ja yksilöiden tunnistetietojen häivyttämisen. Työn merkityksiä haastateltavien elämässä lähdin selvittämään keräämällä tarinoista kohtia, joiden ajattelin tuovan esille merkitykset. Aikajanasta ja teemoista kokosin suuremman tarinan, jonka juoni alkaa ajasta ennen huumeiden käyttöä, jatkuu käyttöaikaan, käytön lopettamiseen, kuntoutumiseen ja päättyy haastateltavien tulevaisuuden suunnitelmien käsittelyyn.

3.5 Tutkimuksen etiikka

Kysymys haastateltavieni tunnistamattomuudesta on ollut läsnä koko tutkimuksen tekemisen ajan ja se nousikin suurimmaksi eettiseksi kysymykseksi. Tiedostan huumeita ongelmallisesti käyttäneiden henkilöiden määrän olevan kohtalaisen pieni ja siksi monet tuntevat toisensa. Anonymiteetin haastaa myös se, että haastateltavani asuvat samassa osassa Suomea. Näiden syiden vuoksi tunnistamisen riski on noussut asiaksi, joka minun on otettava tutkimuksessani erityisen vakavasti ja joka määrittelee suuresti raportointini tarkkuutta sekä muotoa.

Anonymiteetin turvaaminen on kuitenkin vain yksi osa yksityisyyden huomioimista tutkimuksessa. Erityisen tärkeää on huomioida tutkimusta tehdessä tutkittavien itsemääräämisoikeus, jolloin jokainen henkilö määrittelee itse sen, mitä asioita haluaa kertoa itsestään tutkimusta varten. Tämä on mahdollista parhaiten silloin, kun henkilöt voivat itse määritellä haluavatko ylipäättään osallistua tutkimukseen ja millä ehdoin sen tekevät. (Kuula 2006, 124, 126.) Omassa tutkimuksessani haastateltavat ilmoittautuivat haastateltavaksi avoimen haun kautta niin, että pyyntöä ei kohdennettu esimerkiksi jonkin päihdehoitoyksikön asiakkaisiin. Tämän ansiosta välttyin tutkimusluvan hakemiselta ja toisaalta sain myös monipuolisuutta aineistooni, kun haastateltavien taustat olivat hyvin erilaisia. Samalla tämä kuitenkin tarkoitti myös sitä, että vastuu tutkimuksen eettisestä toteuttamisesta oli yksinään omalla vastuullani.

Vastaaminen haastattelukutsuun oli täysin vapaaehtoista. Lisäksi haastattelujen aluksi kerroin, että haastateltava saa kertoa niistä asioista joista haluaa ja tarvittaessa keskeyttää haastattelun. Haastateltavien tuli itse aktiivisesti olla yhteydessä tutkimuksen tekijään huomattuaan ilmoitukseni sosiaalisessa mediassa tai kuultuaan asiasta tuttaviltaan. En tarkemmin tiedustellut osallistumisen motiiveja, mutta spontaanisti osa haastateltavista toi esille halun kehittää päihdetyötä sekä myös halun käsitellä omaa henkilöhistoriaansa. Sosiaalinen media vaikutti laskevan yhteydenoton kynnystä ja osa haastateltavista kertoi tarkistaneensa luotettavuuttani selvittämällä taustaani ja verkostojani sosiaalisen median välityksellä. Joillekin haastateltavista työhistoriani päihdetyössä herätti luottamusta ja rohkeuden kertoa omasta elämästään. Tapani etsiä haastateltavia vai-

kutti heti toimivalta. Samaan aikaan kuitenkin tunnistin sosiaalisen median käytön raajaavan osan potentiaalisista henkilöistä pois tutkimukseni piiristä. On selvää, että en taivottanut suurta osaa mahdollisista haastateltavista, koska kaikki ihmiset eivät ole sosiaalisessa mediassa tai eivät juuri kyseisenä ajankohtana vierailleet sivustoilla, joissa ilmoitukseni oli nähtävillä.

Haastattelujen tekeminen herätti minussa monenlaisia tuntemuksia. Laitinen ja Uusitalo (2007, 319) ovat kuvanneet tuntemuksiaan tehdessään sensitiivistä tutkimusta. He kertovat käyneensä tutkimusprosessissa pysähdyttävän henkisen haaksirikon, jolla tarkoitetaan tukahduttavaa ymmällään oloa, joka syntyi sellaisten kokemusten kuulemisesta, joita ei aiemmin uskonut olevan olemassakaan. Tilannetta kuvataan nääntymyksenä pahan ja vääryyden keskellä sekä omien tunnereaktioiden pelkona. Vaikka omat kokemukseni tutkimuksen teosta eivät ole aivan näin rankkoja, voin kuitenkin tunnistaa jotakin henkisen haaksirikon kokemuksesta prosessin aikana. Laitinen ja Uusitalo tuovat esille myös halunsa hetkittäin irtautua omasta tutkimuksestaan sekä riittämättömyyden ja epäkelpoisuuden tunteet. Myös omat riittämättömyyden tunteeni ovat tulleet esille ja erityisesti olen kokenut huolta siitä, että tulkitsen haastateltavieni tarinoita niin, että he eivät koe tulevansa väärin ymmärretyksi lukiessaan valmista työtäni.

Sosiaalityön tutkimukselle on tyypillistä, että käsitellään ihmisten vaikeita elämäntilanteita ja arkaluontoisiakin asioita. Tästä syystä erilaiset sensitiiviset kysymykset nousevat monia muita tutkimusaloja enemmän esille. Tulkinat yhteiskunnasta ovat eri ihmisillä erilaisia ja sosiaalityön tutkimuksessa onkin tutkijan tärkeää pohtia myös oman, mahdollisesti keskiluokkaisen, taustan vaikutusta sellaisten ihmisten kohtaamiseen, joiden kokemukset ja taustat ovat hyvin erilaisia kuin tutkijan oma elämä. Sosiaalityön tutkimuksen tekeminen vaatii tutkijalta arvolähtökohtien herkkää punnitsemista. (Pohjola 2003, 54.) Yhteiskunnan normit ja arvot määrittelevät millaiset asiat henkilöhistoriassa aiheuttavat stigmaa. Aiheittani voidaan ajatella sensitiivisenä tutkimusaiheena, jossa käsitellään yhteiskunnan normien vastaista ja yksilölle mahdollisesti myös syyllisyyttä ja häpeää aiheuttavaa ilmiötä (Laitinen & Uusitalo 2007, 317). Pro gradu-tutkielmani aiheisto koostuu haastatteluista, joissa olen haastatellut henkilöitä, jotka ovat lopettaneet huumeiden käytön. Huumeiden käytön voi katsoa aiheuttaman stigman, joka vaikuttaa yksilön elämään monella tasolla vielä käytön loppumisen jälkeenkin.

Tutkittaessa huumeiden käytön lopettaneiden elämää, nousee merkittäväksi eettiseksi kysymykseksi se millaisen kuvan tutkimus antaa ihmisryhmästä, johon liittyy paljon ennakkokäsityksiä. Virokannas (2004, 9) on väitöskirjassaan tuonut esille, että tutkiessaan marginaaliryhmiä on tutkijan pohdittava, miten itse pitää tutkimuksellaan yllä mielikuvaa ryhmään kuuluvien ongelmallisuudesta. On mahdollista, että tutkimukseni uusintaa huumeiden käyttöön ja käyttäjiin liittyviä ennakkoluuloja. Pyrkimyksenäni on kuitenkin tuoda esiin huumeiden käytön lopettaneissa ihmisissä olevaa potentiaalia liittyen työllistymiseen, joskin esille nousee myös siihen liittyviä haasteita.

Tutkimuksen tarkoituksena on saada aikaan jotain hyvää eikä ainakaan tuottaa vahinkoa. Uuden tiedon tuottaminen ilmiöstä voi jo itsessään olla se hyvä, johon tutkimuksella pyritään. Yksilön kokemusten huomioimisen lisäksi tutkijan täytyy tutkimuksellaan pyrkiä luomaan hyvää myös tutkittavan ilmiön ymmärtämisen suhteen. Tutkimuksen tuottamaan tietoon liittyy aina myös valtaa ja sitä kautta syntyy vastuu sen käyttämisestä hyvään. (Laitinen & Uusitalo 2007, 321.) Toiveenani on, että tutkimukseni voisi omalta osaltaan olla purkamassa huumeiden käytön lopettaneiden työllistymisen esteitä.

On tärkeää, että haastateltavia suojataan mahdollisilta haitoilta liittyen tutkimukseen osallistumiseen. Vaikeiden elämäntilanteiden ja leimaavien kokemusten läpikäyminen ei välttämättä ole haastateltavalle helppoa. Haastattelussa asioiden käsitteleminen saattaa avata haastateltavan haavoja ja siinä kohdin on syytä pohtia kuinka pitkälle tutkijan vastuu ulottuu. Haastatteluhetken tarkoituksena on kerätä tietoa tutkimusta varten, mutta on mahdollista, että haastateltava tarvitsisi enemmän. Toisaalta tutkijan tulee voida luottaa myös haastateltavien kykyyn itse arvioida resurssiaan osallistua tutkimukseen. (Laitinen & Uusitalo 2007, 321.) Omien haastattelujeni kanssa en joutunut tilanteeseen, jossa olisin joutunut arvioimaan haastateltavien kykyä kestää haastattelutilanne. Haastattelujen aikana oli kuitenkin läsnä sekä suru että ilo, mutta niistä oli mahdollista palata haastattelun jälkeen takaisin tavalliseen tilanteeseen, joskin minulle ei ole tietoa jatkuiko prosessi vielä varsinaisen haastattelutilanteen jälkeen. Jälkeenpäin ajateltuna olisi voinut olla viisautta käsitellä haastateltavien kanssa pintaan nousseista ajatuksista ja tunteista välittömästi haastattelun jälkeen.

4 Matka marginaalista täysivaltaiseksi kansalaiseksi

4.1 Päähenkilöiden esittely

Haastateltavien taustatietoja käyn lävitse melko yleisellä tasolla. Tunnistamattomuuden turvaamiseksi en yhdistä taustatietoja haastateltavien tarinoihin. Haastateltavat olivat haastatteluhetkellä iältään 29–36-vuotiaita. Naisia haastateltavista oli kolme ja miehiä kaksi. Kaikki haastateltavat olivat käyttäneet kovia huumeaineita, kuten heroiniä, buprenorfiinia, amfetamiinia, gammaa ja/tai ekstaasia. Jokaisen huumeiden käyttöä voi kuvata vähintään ongelmalliseksi, puhtaasti viihdekäyttäjää ei haastateltavien joukossa ollut. Huumeiden käytön lopettamisesta oli aikaa 0,5-13 vuotta. Yksi haastateltavista kuvasi kovien huumeiden käytön loppuneen useita vuosia aiemmin ja kannabiksesta luopuneensa puoli vuotta ennen haastattelun toteutumista. Osa haastateltavista käytti nykyisin alkoholia ja osa taas oli lopettanut myös alkoholin käytön kokonaan. Haastateltavat olivat käyneet lävitse erilaisia hoitopolkuja. Kolme heistä oli käynyt pitkän lääkkeettömän laitoshoidon, yksi ollut korvaushoidossa ja vieroittautunut siitä suunnitellusti ja yksi oli lopettanut käytön omin keinoin itsenäisesti. Kahdella haastateltavista vertaisuuteen perustuva ryhmätoiminta oli merkittävässä roolissa elämässä, muut kolme eivät ainakaan haastatteluhetkellä osallistuneet vertaisryhmätoimintaan vaikka eri hoitopaikoissa olemisen aikana vertaisryhmät olivat tulleet tutuiksi.

Haastatteluhetkellä työsuhteessa oli kolme haastateltavaa, kaksi opiskeli päätoimisesti ilman, että samalla teki töitä. Lisäksi myös kaksi työsuhteessa olevaa suoritti samalla opintoja. Kaikilla haastateltavilla oli lukio tai ammattikoulutus, korkeakoulututkintoa suoritti parhaillaan neljä haastateltavista. Korkeakoulutettujen määrä oli aineistossa huomattavan korkea, joskin painottui alempaan korkeakoulututkintoon. Yksi haastateltavista suoritti ylempää korkeakoulututkintoa. Parisuhteessa haastateltavista oli kolme ja lapsia heistä oli kahdella.

4.2 Nuoruuden ammattihaaveet ja huumeiden käytön alku

Jokaisella tarinalla on alkunsa ja tässä tutkimuksessa tarina alkaa ajasta ennen ongelmallista huumeiden käyttöä. Kaikilla haastateltavilla huumeiden käyttö oli alkanut varhaisessa nuoruusvaiheessa ja siten vaikuttanut elämäntapaan jo hyvin aikaisessa vaiheessa. Osalla haastateltavista ei ollut lapsuudessa tai nuoruudessa erityisiä ammattihaaveita tai ainakaan sellaisia, jotka muistaisi vielä aikuisiässä. Yksi haastateltava pohti johtuiko huumeiden käytön aloittaminen osaltaan siitä, että tulevaisuudelle ei ollut nuorena selkeitä suunnitelmia.

Mul ei oo oikein koskaan ollu sellast, en tiä onks siitä sit johtunu et on joutunu. Mul ei koskaan ollu mitään sellast selkeetä visioo, et mitä mä haluisin tehdä et nyt vast myöhemmäl iällä tullu sellanen. (Haastattelu 3)

Tämä ajatuksenkulku sopii hyvin päihderiippuvuuden tulkintaan eksistentiaalisena kriisinä, jolloin ongelman syntymisen ajatellaan johtuvan siitä, että olemisella ei ole riittävästi merkitystä. Haastateltava on aikuistuuksaan löytänyt myös ammatillisen suunnan samaan aikaan päihderiippuvuudesta toipumisen kanssa. Olisi ehkä liian suuri yksinkertaistus todeta työhaaveiden löytymisen olevan merkittävässä roolissa myös huumeiden käytön lopettamisessa, mutta haastateltavan omassa tulkinnassa työhaaveiden puuttuminen nuoruudessa on ollut ainakin jonkinlaisessa roolissa päihdekäytön alkamisessa ja jatkumisessa.

Mikäli lapsuudessa ja nuoruudessa haastateltavilla oli ollut ammattihaaveita, ne saattoivat kadota huumeiden käytön alettua. Tällöin tulevaisuuteen katsominen tuntui vaikealta ja ajatus elämän päättymisestä jo nuorena oli läsnä. Eläminen aikuisena ei tuntunut realistiselta vaihtoehdolta tilanteessa, jossa elämä pyöri pääsääntöisesti huumeiden hankkimisen ja käytön ympärillä.

Ja sitte siitä 17-vuodesta eteenpäin ni oikeestaan vaan, oikeestaan sitä ei ois aatellu elävänsä kaksikymppiseks. Ei niinku, mä vaan jotenki nauroin sille asialle. Et ei niinku nähny mitään tulevaisuutta ja ei ollu mitään mielenkiintoakaan siihen, ku se oli vaan tässä ja nyt jollain tapaa. (Haastattelu 4)

Huumeiden käytön alettua näkökulma tulevaisuuteen saattaa muuttua hyvin kapeaksi tai jopa kadota kokonaan. Kun elämisen jatkuminen edes aikuisuuteen asti tuntuu epävarmalta, ei ammatinvalintaan, opiskeluun tai työllistymiseen liittyvät kysymykset ole ensisijaisesti mielessä. Huomion siirtyessä päihteisiin, elämän muut osa-alueet kutistuvat ja muuttuvat epäoleellisiksi. Osittain kyse voi toki olla myös nuoruuteen liittyvästä asiasta, kun aikaperspektiivi ei yleensääkään riitä tulevaisuuteen. Päihteiden käyttö vaikuttaa kuitenkin syventävän tätä lyhyen elämän odotusta.

Tutkimusten mukaan huumeita käyttävillä henkilöillä on enemmän oppimisvaikeuksia kuin väestöllä keskimäärin. Lisäksi on tutkittu, että päihteitä ongelmallisesti käyttävistä nuorista jopa 60-80 prosentilla on todettu myös jokin muu samanaikainen mielenterveyden häiriö. Näistä ongelmista tavallisimpia ovat käytöshäiriöt, ADHD ja masennus- ja ahdistuneisuushäiriöt. (Marttunen & Haravuori 2015, 93.) Myös omassa aineistossani oppimisen, keskittymisen ja mielenterveyden ongelmat tulivat esille useammankin haastateltavan kohdalla.

Mul oli lukihäiriö ja sit mä olin tietysti hiukan semmonen hyperaktiivinen. Mä luulen et se lukihäiriö on ollut kaikista vaikuttavin tekijä siin mun peruskoulun... Se ilmeni hirveen varhain ja mä oon eläny sellast aikakautta et mulle on osattu sanoo kokoajan et sul on lukihäiriö, mitäs sitte. Kukaan ei oo ikinä pystyny jeesaa mua. (haastattelu 2)

Huumeiden käyttö saattaa alkaa hyvinkin varhain, jolloin käyttö vaikuttaa peruskoulun suorittamiseen. Päihteiden käyttö oli haastateltavilla alkanut yleensä ala-asteen viimeisinä vuosina tai yläasteen alkuvaiheessa. Päihteiden käytön lisäksi elämään tuli joillakin mukaan myös koulusta lintsaminen ja rikollisuus.

Tuli aika paljon lintsamista yläasteella ja numerot laski parina viimesenä vuotena, mut ei mitään varmaan mistään keskimäärästä poikkeavaa sitten. Kaikenlaisia rikoksia siinä oli sitte alko olla, mut ne ei niinku siihen koulunkäyntiin viel. En mä päässy luokkaretkelle, ku koulussa kävi ilmi, että mä olin tehny vähän asuntomurtoja ja myyny koulussa viinaa. Ni rehtori totes, että nyt jää kyllä luokkaretket väliin. (Haastattelu 1)

Mielenkiintoinen yksityiskohta on haastateltavan kuvaus kuinka yläasteella rikosten tekeminen tuli kuvaan mukaan, mutta sillä ei haastateltavan näkemyksen mukaan ollut

vaikutusta varsinaiseen koulunkäyntiin. Haastateltava arveli lintsaimisen ja numeroiden laskemisen olevan tavallinen tilanne yläasteikäisen elämässä.

Siirtyminen lapsuuden päihteettömästä elämästä päihteiseen nuoruuteen tapahtui haastateltavilla usein jo hyvinkin nuorena ja väistämättä vaikutti myös koulunkäyntiin ja myöhempiin opintoihin. Mitään yhteneväistä juonta ei haastateltavien tarinoista kuitenkaan voi löytää. Joukossa oli sekä koulussa hyvin menestyviä että oppimisvaikeuksista kärsiviä ja yhdistävänä tekijänä toimi vain huumeiden kokeilu ja käytön jatkaminen.

4.3 Opinnot ja työ huumeiden käytön aikana

Haastateltavat olivat huumeiden käyttöaikana nuoria aikuisia, johon ikävaiheeseen tavallisesti kuuluu opintojen suorittaminen. Opiskelu voi toimia linkkinä normaalina pidettäviin asioihin ja olla tärkeä osa pyrkimyksissä kohti oman ikäryhmän tyyppillistä elämää. Opiskelua voidaan pitää niin oleellisesti nuoren elämään kuuluvana asiana, että opintoihin halutaan osallistua, vaikka elämä olisi hyvinkin kaoottista ja tästä syystä opiskeluihin keskittyminen hyvin haastavaa. (Väyrynen 2007, 119.) Myös omassa aineistossani haastateltavilla oli pyrkimyksiä opiskella vielä huumeita käyttäessään. Opinnot eivät kuitenkaan päihteiden takia kaikilla sujuneet suunnitellusti.

Mä alotin sen koulunki, mä yritin käydä sitä. Mut se meni... se oli kyl aika semmonen toivoton yritys että ne.. et olinkohan mä ensimmäisellä viikolla jo niinku ensimmäisen kerran.. maikka käski mut terkkarille ja vähän kyselee et mikäs on meininki. Mä olin niin heikos kunnossa ja sit mä nukuin siel käytävillä ja kaikkee. Se oli semmone.. se oli aika semmonen epätoivonen yritys. (Haastattelu 2)

Koulussa haastateltavan päihdekäyttö huomattiin hyvin pian ja siihen pyrittiin puuttumaan ohjaamalla opiskelija terveydenhoitajan luokse. Oppilaitoksissa tulee olla päihdesuunnitelma, joiden avulla pyritään puuttumaan tehokkaasti opiskelijoiden ongelmalliseen päihdekäyttöön. Ratkaisuja opiskeluun soveltumattomuuteen eli SORA-lainsäädäntö astui voimaan vuonna 2012, jossa säädetään muun muassa huumausainetestauksesta, kurinpidosta ja opiskeluoikeuden peruuttamisesta. SORA-lainsäädäntö antaa keinoja esimerkiksi huumetestaukseen tietyin ehdoin. Lainsäädäntö ei kuitenkaan ole opis-

kelijaterveydenhuollossa välttämättä kovin tuttu asia. Opiskelijaterveydenhuollon lääkäreistä peräti joka kolmas ei tunne SORA-lainsäädäntöä ja siten ei myöskään ole soveltanut sitä työssään. (Kanste ym. 2016, 71.) Parhaimmillaan päihdesuunnitelma voi toimia tehokkaana varhaisen puuttumisen välineenä, jolloin päihteiden käyttö loppuu. Parhaimmillaan päihdesuunnitelma voi kuitenkin toimia myös syrjäyttämisen välineenä, jolloin opintojen päättämistä perustellaan suunnitelman suoraviivaisella ohjeistuksella ilman yksilöllistä tilanteen arviointia.

Huumeiden käyttö vaikuttaa koko perheyhteisöön ja usein lähipiiri voi olla valmis tekemään kaikkensa, jotta perheenjäsen pääsisi elämässä eteenpäin. Auttamisyrietykset saattavat kohdistua myös koulu- ja työelämään hakeutumisen tukemiseen. Yhden haastateltavan äiti tuki huumeita käyttävää lastaan maksamalla yksityiskoulupaikan. Opiskelu-kyky ei kuitenkaan tässä kohdin ollut vielä paras mahdollinen.

Joo, tota sellasta jotain, mun äiti makso mulle ku mä olin nuorempi, joku semmonen yksityiskoulu, jonka rahat meni kankkulan kaivoon. Käytin sillon subutexii, mut mä jotenkin ajattelin, että mä pystysin sen tekee. Se oli joku semmonen puolen vuoden tai yheksän kuukauden. Mä kävin jokusen kuukauden, mut sit se ei niinku enää, en mä pystyny sitte. (Haastattelu 3)

Tulevaisuuden työllistymisen kannalta peruskoulun päättymisen jälkeinen aika on erityisen merkittävässä roolissa. Nuorista jää noin 10-15 prosenttia ilman peruskoulun jälkeistä koulutusta. Osa heistä on aloittanut opinnot, mutta keskeyttänyt opintonsa ilman valmistumista jo opintojen alkuvaiheessa. Opintojen keskeytyminen ammattikoulussa tai lukiossa on merkittävästi yleisempää nuorilla naisilla kuin miehillä. (Myrskylä 2011, 105-106.) Opintojen keskeytymisellä voi olla suuri rooli negatiivisen identiteetin syntymisellä. Erityisen pulmalliseksi keskeytykset nousevat silloin, kun niitä on useita. Negatiivinen minäkäsitys toistuu haastateltavien kertomuksissa moneen kertaan ja se nouseekin yhdeksi tutkimuksen merkittävimmäksi teemaksi. Samaan aiheeseen palataan jatkossakin tarinoiden edetessä.

Vaikka huumeiden käyttö vaikeutti usean haastateltavan opiskelua, ei se kuitenkaan aina estänyt opintojen etenemistä. Yhdelle haastateltavalla ylioppilaskirjoitukset osuivat sekavimpaan käyttöaikaan. Tästä huolimatta haastateltava menestyi hyvin ja arvelee sen johtuvan siitä, että piti koulunkäynnistä ja opinnot tuntuivat myös itselle helpoilta.

Kyl mä oon tykänny koulusta. Ja mä oon jotenki, mä oon jotenki aina ollu aika hyvä kaikessa. Tai sillai et ei ikinä tarvinnu hirveesti nähä vaivaa, että saa hyviä numeroita. Kirjottaminen on ollut tosi kivaa ja siitäkin huolimatta, että oli tota ne kirjutukset siinä villimmässä vaiheessa, niin äidin-kielestä kirjotin ällän, mitä tälläkin hetkellä ihmettelen suuresti. Mut mä oon aina pitäny siitä koulunkäynnistä. (Haastattelu 4)

Menestyminen opinnoissa huumeiden käytöstä huolimatta rikkoo yleistä mielikuvaa siitä, että käyttö vaikuttaisi elämän kaikilla elämänaalueilla äärimmäisen negatiivisesti. Yksilön kyvyt ja ominaisuudet voivat toimia kuitenkin voimina, jotka auttavat selviytymään myös epätodennäköisistä tilanteista aktiivisen huumeiden käytön aikana.

Kaikki haastateltavat kertoivat huumeiden käytön aikana pyrkineensä välillä tekemään töitä, mutta työkokemukset olivat jääneet pääosin lyhyiksi päihteisiin liittyvien syiden vuoksi. Työtä saatettiin tehdä hyvinkin huonossa kunnossa, jota kuvaa hyvin haastateltavan kertomus työpaikasta, josta oman muistikuvan puuttuessa muistutti vain virallinen asiakirja.

Mul oli vähän semiepätoivosii yrityksiä, että mä olin jossain semmosis... silloin oli nää, mä en tiedä onks edelleenkin semmosii työkokeiluita et sä meet työmarkkinatuella jonneki töihin, ni mul on semmosia, pari pätkää sellasia käyttöajassa. Yks sellainen puolen vuoden ja yks parin kuukauden ja sit mul on yks sellanen tosi hämähä, mä en... tää on tosi outoo, koska mä näin vaan mun tosta eläkelaskelmasta et mul on semmonen pieni muutama viikon työpätkä . Mul ei oo mitään käsitystä mitä se on, se ajankohta ei sano mulle yhtään.....mul ei oo, mul ei oo mitään niinku mul ei minkään näköstä muistikuvaa mikä se vois olla..... Mut et ne oli tollasii niinku ei mitään todellista, että oisin mihinkään oikeesti päässy. (Haastattelu 2)

Haastateltavan tarinassa silmiinpistävää on se, että henkilö on todettu kykeneväksi osallistumaan työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen vaikka päihteiden käyttö oli runsasta ja vaikutti toimintakykyyn merkittävästi. Vaikuttaa siltä, että päihteiden käytön arvioiminen ulkopäin ei ole helppoa ja ilmeisesti haastateltava ei ole kertonut oma-aloitteisesti huumeiden käytöstään.

Huumeiden käyttöaikana haastateltavien työt olivat sellaisia, joita on mahdollista tehdä ainakin keikkaluonteisesti ilman varsinaista muodollista koulutusta. Haastateltavat olivat tehneet töitä esimerkiksi kaupassa, ravintoloissa ja rakennustyömailla. Saman havainnon on tehnyt myös Knuuti (2007, 66) omassa tutkimuksessaan. Knuutin aineistossa

osa haastateltavista oli pystynyt työn tekemiseen huumeiden käytön aikoina. Työssäkäynnin onnistumisen reunaehtona oli kuitenkin ollut se, että huumeaineiden hankkiminen oli vakaata eikä vaatinut suuria ponnistuksia.

Vaikka työn tekeminen ei ennen käytön lopettamista aina onnistunutkaan, työllä oli kuitenkin myös positiivisia merkityksiä silloisessa elämäntilanteessa. Työ toi mahdollisesti hyvin kaoottiseen elämään rytmiä ja tekemistä. Työ toimi joillakin myös käytön väliaikaisesti katkaisevana elementtinä.

Mut et se työ kuitenkin jollain tavalla sitte teki ihan hyvää oli jotain tekemistä ja sai sit vähän sitä rahaa ni se jotenkin rytmitti sitä elämää ja sit se teki myös sen, et mä huomasin et kyl se koulu oli kuitenkin aika kiva paikka verrattuna siihen hommaan. (haastattelu 1)

Rytmin ja tekemisen lisäksi työ voi toimia myös virikkeenä haluta jotakin muuta, esimerkiksi kannustaa opiskelemaan lisää. Se voi sysätä liikkeelle tuntemuksen, että tähän en halua jäädä, vaan haluan elämältäni enemmän.

Huumeita käyttävän ihmisen elämässä työ saa paljon muitakin merkityksiä kuin vain tulojen hankkiminen. Työ saattaa näyttäytyä myös terveyttä ylläpitävänä elementtinä muuten haastavassa elämäntilanteessa. Psykkisen tilanteen heikentyessä työ toi mahdollisuuden koostaa mielenterveyttä. Myös hyvin käytännölliset asiat, kuten työssä tarjolla ollut ruoka saattoi olla tukemassa elämäntilannetta.

Se oli myös semmonen aika millon niinku tietyl tavalla...mul on muutama semmonen kohta siinä käyttämisessä, millon mä oon ollu tietyl tavalla vähän epätoivoisessa tilassa ja toi oli just sitä vaihetta, että mä olin käyttäny piristeit jonkun aikaa ja mun pää levis aika pahasti siinä. Niinku sitte psyykoottisuutta ja muuta ja sit oli semmonen niinku epätoivoinen yritys saada jotain kasaan ja hetkellisesti se onnistukin, että sain jonku tämmösen suojatyöpaikan ja jotain rutiinia ja söin säännöllisesti ja jotain semmosta. Et se ainakin siitä hetkestä auto mut jotenkin yli semmonen tota. (haastattelu2)

Rutiinit voivat olla merkittävässä roolissa elämän kokonaisuuden edes jonkinlaisessa koossa pitämisessä. Työllä kuvattiin olleen myös huumeiden käyttöä vähentävä vaikutus, sillä käyttöjakso oli välillä katkaistava töihin menemisen vuoksi. Samalla työssä olominen kuitenkin saattoi vaatia todellisen elämäntilanteen salaamisen työyhteisöltä.

Se piti kiinni tavallisessa elämässä. Toi rytmiä ja pakotti katkaisemaan putkia ja poistumaan kotoa, mihin saatoin hautautua. Se mahdollisti, että tapasin ”tavallisia” ihmisiä ja näin, miten he elivät. Opin kertomaan viikonlopuista kuten ”normaali” ihminen. Se toi myös rahaa ja piti yllä kulissia vanhemmille. Toki se myös stressasi, ja olin töissä usein aineissa. Tein kuitenkin paljon töitä ja pidin työstäni. (kirjallinen)

Työ loi myös sukulaisille kelpaavan tarinan henkilöstä työssäkäyvänä ihmisenä. Vaikka huumeiden käytön salaaminen työelämässä vaatii vaivannäköä ja salailua, haastateltavat kuitenkin korostivat työn positiivisia vaikutuksia silloiseen elämäntilanteeseen. Haastateltava työ esille pyrkimyksen johonkin normaaliin tarinaan, jonkinlaiseen mallitarinaan, jota odotetaan kerrottavan. Tarina voi olla erilainen riippuen siitä kenelle se kerrotaan, jolloin esimerkiksi työtovereille vanhemmille voidaan kertoa hyvinkin erilaisia tarinaa.

Huumeiden käyttö saattoi olla työnteon aikanakin rajua, mutta tästä huolimatta työpaikalla ei asiaa välttämättä otettu puheeksi tai päihtymystä katsottiin läpi sormien. Käytön peittelyä helpotti sosiaalinen kyvykyys sekä se että työtoverit eivät olleet tuttuja pidemmältä ajalta.

Emmä tiiä mitä ne ties. Pakko niiden oli jotain epäillä, koska kyl aika niinku vallattomis kunnoissa välil on ollu töissä ja välillä kyl muistan et ne passitti mut kotiinki ne katto että ei tänään, et mee takas nukkumaan. Mut ei kukaan ikinä sanonu mitään, niinku silleen että tota mä oon kuitenkin tavaltaan ihmisten kans... mä oon aina ollu suht sosiaalinen ja mä tuun toimeen.. ni ne ei tietenkään tuntenu mua entuudestaan, ni niil ei oo mitään vertailupohjaa, että tota... mut ei kukaan ainakaan sanonu mitään. (Haastattelu 2)

Ylläolevasta aineistonäytteestä käy ilmi, että työelämässä on mahdollista olla mukana myös aktiivisina käyttöaikoina ja päihtyneenä. Tämä toistui useammankin haastateltavan tarinassa. Tämä tosiasia on yllättävä ja saattaa muuttaa merkittävästi käsitystä sekä työelämästä että huumeita käyttävistä ihmisistä. Virallisesti työelämässä ei ole tilaa työntekijöille, jotka ovat päihdeiden vaikutuksen alaisina, mutta käytännössä näin kuitenkin tapahtuu. Erilaiset päihdesuunnitelmat antavat työnantajalle välineitä puuttua

työntekijän päihteiden käyttöön. Näin ei kuitenkaan aineistoni perusteella ole aina tapahtunut, vaan työntekijän päihteiden käyttö on jäänyt joko huomaamatta tai siihen ei ole jostakin syystä haluttu puuttua.

Muiden ihmisten ja instituutioiden puuttumattomuus näkyi myös muilla elämänalueilla. Asevelvollisuus koskettaa kaikkia nuoria miehiä, jotka ovat Suomen kansalaisia. Yksi haastateltavista ilmaisi kutsunnoissa käyttävänsä huumausaineita ja pyrki saamaan siten vapautuksen.

Mä yritin päästä sillä jopa koko kuviosta (asevelvollisuudesta) pois, mä sain et mä käytän huumeita ja näytin niille pistosjälkiä, mut ne ei jotenki... ei ne reagoinu siihen millään tavalla. Mun ei tarvinnu sillä hetkellä ryhtyä palvelukseen ainakaan ja sit ne suostu siihen sivarjuttuun et mee sinne. Mut mä toivoin tietysti, et mä oisin saanu vapautuksen. (Haastattelu 2)

Koska kutsunnat koskettavat miesten osalta koko ikäryhmää, on se myös kohta jossa huumeiden käyttö voi tulla esille ja siihen pystytään puuttumaan ainakin jollakin tasolla. Haastateltavan tilanteessa näin ei kuitenkaan käynyt. Hänen kohdallaan tilanne johti siivilipalvelukseen hakeutumiseen ja sitä kautta kokemuksen saamiseen työelämästä vielä päihteitä aktiivisesti käyttävänä. Haastateltavan kokemuksesta on kuitenkin jo melko kauan aikaa ja puuttuminen kutsunnoissa tavoitettujen nuorten miesten ongelmiin on kehittynyt. Tästä esimerkkinä on Time Out! Aikalisä! Elämä raiteilleen-toimintamalli, jonka tavoitteena on kutsunnoissa olevien selviytymisen tukeminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Mallia toteutetaan puolustusvoimien, te-hallinnon ja kuntien sosiaalitoimien yhteistyönä. (Stengård ym. 2008, 29.)

Vaikka huumeiden käyttö saattoi vaikuttaa jo hyvin merkittävästi elämään, työntekoa saatettiin jatkaa. Erään haastateltavan kohdalla pysähtyminen tapahtui vasta terveydellisten ongelmien syntyessä. Kovan työnteon ja aktiiviseen päihdekäytön yhdistäminen johti masennukseen.

Oli se eka romahdus sillon sen amfetamiinin seurauksena. Siin on yks kesä mä tein semmosii raskait hommii. Asuttiin asuntovaunussa, mentiin kuudeks työmaalle, tultiin kuudelt takasin asuntovaunulle. Sit mä valvoin viikonloput festareilla ja käytin tota sitä amfetamiinia, ni sit syksyllä tuli semmonen niinku mä vaan yks aamu heräsin, et nyt ei oo kaikki kohillaan ja mul oli masennus tullu. (Haastattelu 1)

Mielenterveyden ongelmat voivat johtua päihteiden käytöstä, mutta toisaalta ne voivat toimia myös syynä käytölle, kun henkilö pyrkii hoitamaan päihteillä psyykkisiä oireitaan. Masennusta sairastavilla noin 30 prosentilla on jossakin vaiheessa ongelmia päihteiden kanssa. (Aalto 2012, 164-165.) Haastateltavan tarinassa stressaava tilanne laukaisi masennuksen, jonka alkamiskohta oli jäänyt tarkasti mieleen. Kova työnteko, haastavat asumisolosuhteet ja amfetamiinin käyttö yhdessä laittoivat mielenterveyden lujille.

Huumeiden käytön jatkuessa myös siihen liittyvät ongelmat yleensä lisääntyvät. Yhden haastateltavan elämässä käyttömaailman ikävät ilmiöt tulivat elämään entistä vahvemmin mukaan ja samanaikaisesti keikkatyön tekeminen jatkui. Päihdemaailmasta pois pääsemisen tueksi haastateltava kutsui äitinsä, joka konkreettisesti tuli hakemaan luokseen ja mahdollisti hakeutumisen päihdehoitoon.

Se oli hämärää aikaa, mut se rupes menemään, rupes tulemaan niin paljon myöskin sitä, sellasta sitä mitä se päihdemaailma oikeesti on ja sit se bisnes siihen liittyen ja se, että joku oli siinä myös niin veloissaan, että sitä oli seurattu ja piesty ja se oli tuli niinku pyytämään rahaa, että ei hän pääse hengestään. Se oli jotenkin se oli.. se meni niin syvälle ja mä siinä kävinkin vielä töissä. Mä sain aina sellasia keikkoja jostain ja yks aamu en sit jaksanu tai tuntu niin toivottomalle, kun piti töihin lähteä. Mä soitin äidille, et mä haluan tulla kotiin ja sitte äiti tuli mut hakemaan ja mä olin siellä vanhemmilli viikon verran ja sitten mä menin A-klinikalle ja pääsin sitten sinne katkaisuhoitopaikkaan. (Haastattelu 4)

Vaikka työnteko saattaa kannatella jonkin aikaa huumeiden käytön keskellä, ei se käytön lisääntyessä ole enää riittävä arjen ylläpitäjä. Työn sovittaminen huumemaailman muutui lopulta mahdottomalta ja halu päästä pois käyttömaailmasta syntyi. Tarinassa tapahtuu käänne, joka sysää liikkeelle muutoksen.

4.4 Huumeiden käytön lopettaminen ja hoidossa oleminen

Kun huumeiden käytön aiheuttamat haitat kasvavat liian suuriksi, saattaa syntyä tarve tilanteen pysäyttämiseksi ja muuttamiseksi. Huumeiden käytön loppumiseen johtavaa käännekohtaa kuvataan usein henkilökohtaiseksi pohjakosketukseksi, jonka jälkeen

käännös parempaan on nähty välttämättömäksi (Kotovirta 2009, 88). Yhdelle haastateltavista tällaiseksi kohdaksi nousi suhde työhön ja sen ymmärtäminen, että päihteet esativät työelämässä mukana olemisen. Työ toimi merkittävänä sysäyksenä käytön lopettamiselle.

Kun ratkesin uudelleen opintojen loppuvaiheessa, kun olin jo alan töissä, huumeet vaikuttivat enemmän. En voinut mennä töihin edes väsyneenä, saatika sekaisin, joten jouduin olemaan paljon pois ja selittelemään kaikenlaista. Silloin päätin, että ei enää. Oli valittava työn ja huumeiden välillä. (kirjallinen)

Työstä poissaolojen myötä kuvaan astuu myös selittely ja valehtelu, koska oikeaa syytä poissaololle ei ole mahdollista työnantajalle kertoa irtisanomisuhan vuoksi. Asioiden saaminen ja epämääräinen selittely muuttuu helposti raskaaksi tai jopa sietämättömäksi taakaksi.

Suurin osa haastateltavista oli käynyt lävitse pitkän laituskuntoutuksen ja joissakin hoitopaikoissa työ liittyi vahvasti kuntoutumisohjelmaan. Työn sisällöt saattoivat olla hyvin yksinkertaisia, mutta ne toivat kuntoutujan elämään rytmiä ja rutiinia, pakottivat toimimaan yhteisön sääntöjen mukaan, vaikka se ei aina ollutkaan itseä miellyttävää.

Mä en tiä onks siitä terapiasta ollu sinänsä mulle yhtään mitään hyötyä, mä en osaa sanoa et siit on ollu. Mut tosta oli kyllä että. Et me herättiin joka aamu seittemäks ja ensinäkin se rutiini niinku se on, se tehtiin ekast päivästä lähtien. Tavallaan me vaan mentiin heti duuniin. Ei se tietenkään ne duunit mitään kovin ihmeellisiä ollut, et me siivotaan siel käytävii ja niinku vast paikka paikoin niinku ihan vitsi koko juttu, mut me herättiin joka aamu, syötiin aamupala, tehtiin duunii, syötiin lounasta, tehtiin duunii, oli iltapalaa ja jotenki se oli, ainakin se rutiini oli mulle niinku hirveen... en mä ollu oppinu sitä. (Haastattelu 2)

Haastateltava nostaa kuntoutuksessa työn merkityksen tärkeämmäksi kuin terapian. Päihdehoidon historian aiemmissa vaiheissa työllä on ollut suuri merkitys ja hoitolaitokset ovat olleet itseasiassa työsiirtoloita (Siltanen 1990,24). Huumehoidon Käypä hoitosuosituksessa (Huumeongelman hoito 2012) linjataan huumehoitoa lääketieteen näkökulmasta. Nykyisellään huumehoito on siirtynyt aiempaa enemmän lääkkeelliseksi hoidoksi sekä toisaalta myös psykoterapeuttisia työmuotoja korostetaan. Pitkistä lääkkeettömistä laituskuntoutuksista on siirrytty avohoitopainotteisiin lääkkeellisiin hoitoihin. Ongelmalliseksi tilanteen tekee se, että yksilöllisiin tilanteisiin tarvitaan yksilöllisiä

ratkaisuja. Yllä olevassa aineistonäytteessä työtehtävät nousivat merkittävimmiksi laitoskuntoutuksen anniksi matkalla päihteetöntä elämää.

Hoitopaikassa opittu työn tekemisen kulttuuri jatkui myös laitoksen ulkopuolella ja johti itsestään selvästi työhön hakeutumiseen. Kun työ on merkittävänä osana päihdekuntoutusta, on todennäköistä että työn tekemiseen halutaan pyrkiä myöhemminkin. Työtä korostaneen hoidon jälkeen haastateltava ei nähnyt työttömyyttä vaihtoehtona, vaan työllistyminen tuntui perustellulta ja ainoalta mahdolliselta ratkaisulta.

Ni kyl mä oon edelleen sitä mieltä, että se on ollu paras anti oikeestaan mitä siel on ollu, että sanotaan sitku mä pääsin pois sielt tai siirryin tohon jatkohoitoyksikköön, niin mä must se oli ihan päivänselvää et mä meen duuniin ja.. Ei se tuntunut must niinku tiedät monet tulee jostain laitoksista ni voi vitsi työelämä, mut mä et tietenki.. mitä täs muutakaan niinku et tottakai. (Haastattelu 2)

Suhde päihdehoitopaikkaan voi olla hyvin merkittävä ja elämää kannatteleva voima (Granfelt 1998, 166). Hoitopaikka saattoi toimia myös merkittävässä roolissa hakeutumisessa koulutukseen tai työhön. Yksi haastateltava kertoi hoitopaikan puoliksi pakotteen ohjanneen valmentavaan koulutukseen. Koulutus osoittautui lopulta hyväksi ratkaisuksi.

Ne sieltä avohoitopaikasta ehdotti sitä ja mä olin aluks et ei ja mut et sitte hyvin pian ku kävi sen haastattelun ja pääs, ni sit tuli kyl tosi hyvä fiilis. Se oli tosi kiva se ohjaaja sillon ja tota mul jäi itseasiassa siit ryhmästä useampikin, jonka kanssa mä oon vieläkin jonkin verran tekemisissä, ni on niinku ihan täysin muuttanu suuntaa elämässä. Silleen et on työelämässä tai opiskelussa. (Haastattelu 3)

Opiskeluihin tai työelämään siirtyminen on merkittävä kohta huumeiden käytön lopettaneen elämässä. Erilaisia valmentavia koulutuksia päihdeiden käytön lopettaneille sekä muille erityisryhmille on syntynyt viime vuosina runsaasti. Tutkimukseni aineiston perusteella valmentavilla on oma paikkansa välietappina, jolloin huumeiden käytön lopettanut voi tutustua uudelleen omaan oppimistyyliinsä, päivittää osaamistaan sekä etsiä rauhassa itselle sopivaa työ- tai opiskelusuuntaa. Haastateltavat nostivat esille erilaisten tukitoimien tarpeellisuuden, sillä suoraan laitoshoidosta siirtyminen vapaille työmarkkinoille ei ole useinkaan mahdollista tai edes tavoiteltavaa. Valmentavia koulutuksia on

kehitetty laajasti ja koulutukset ovat myös huumeiden käytön lopettaneiden käytettävissä. Koulutuksissa on mahdollista esimerkiksi kehittää opiskelutaitoja, nostaa peruskoulun arvosanoja sekä etsiä itselle sopivaa ammattialaa. Opintojen lisäksi opiskelu voi tarjota vertaistukea ja ystävyyssuhteita, kuten haastateltavalle oli käynyt.

4.5 Työ ja riippuvuudesta kuntoutuminen

Kuten jo aiemmin todettu, työllä voi olla monenlaisia merkityksiä huumeita käyttävän elämässä. Se voi toimia yhtenä osana huumeista irtautumisprosessia, mutta työ voi nousta myös merkittävimmäksi syyksi käytön lopettamiselle ja elämän muuttumiselle. Alla olevassa aineistonäytteessä haastateltava kertoo, kuinka suuri merkitys työllä on ollut elämänmuutoksessa.

*Työ on ollut merkittävin yksittäinen tekijä, jonka vuoksi en mennyt syvem-
mälle kuin menin, repinyt takaisin normielämään ja lopulta osaltaan lopet-
tanut huumeiden käytön. Kaveriporukassa oli kahta jengiä: ne jotka repivät
itsensä töihin joka aamu, ja ne jotka eivät. Ensimmäiset ovat edelleen ys-
täviäni, tavallisia keskiluokkaisia ihmisiä. Jälkimmäiset ovat kuolleet tai
työkyvyttömiä. (kirjallinen)*

Työ voi toimia ratkaisevassa roolissa jopa suhteessa henkiinjäämiseen, kuten haastatel-
tava oli kaveripiiriinsä kuuluneiden ihmisten kohtaloa pohtinut. On toki mahdollista, että
ne huumeita käyttäneet, jotka pystyvät käymään työssä ovat lähtökohtaisestikin parem-
massa tilanteessa kuin ne, jotka eivät työhön pysty. Toinen tulkinta voi kuitenkin olla se,
että työllä on merkittävä vaikutus koko elämänsä kannalta.

Työ näyttäytyi haastatteluissa vahvasti muunakin kuin tulon hankkimisena. Työ lisäsi yh-
teiskuntaan liittymistä ja mahdollisti huumeiden käyttäjän identiteetistä irtautumisen.
Työ ja yhteiskunnan sääntöjen noudattaminen saattoi muuttaa koko käsityksen itsestä,
kun aiempi minäkäsitys on ollut negatiivisesti väritynyt.

*Tietyllä tavalla se on sitte muuttanu tavallaan, että ku mä toimin näin, niin
vaikka mun ajatus on semmonen et sä oot tällä nen, et hetkinen, mä oon
ollu tässä kaks vuotta töissä, mä oon maksanu kaikki mun laskut ja mä en
oo tehny mitään pahaa. Ni tavallaan sen toiminnan kautta se mun ajatus*

itsestäni alkaa muuttuu pikkuhiljaa, et enhän mä välttämättä oo ihan niin lapanen, ku mä itse ajattelen. (Haastattelu 2)

Työn kautta elämään voi tulla muitakin tavalliseen elämään liittyviä ilmiöitä. Laskujen maksaminen ei päihdemaailmassa eläessä ole välttämättä tarkoituksenmukaista tai edes mahdollista, kun rahoilla on tärkeämpääkin käyttöä, kuten päihteiden hankkiminen. Työn kautta saatavilla palkkatuloilla on mahdollisuus maksaa elämän menoja kuten muutkin ihmiset eikä rikoksien tekeminen enää ole välttämätöntä huumeiden käytön rahoittamiseksi. Vaikka ulospäin muutokset voivat vaikuttaa pieniltä, niin huumeiden käytön lopettaneen elämässä näillä asioilla voi olla mullistava vaikutus koko elämään.

Työelämässä mukana oleminen tarkoittaa yleensä tulojen merkittävää kasvua, joka taas usein vaikuttaa ihmisen osallisuuteen laajastikin. Tulot lisäävät hallinnan ja ennakoinnin tunnetta, joka taas parantaa yksilön edellytyksiä pitää itsestään huolta. (Isola ym. 2016, 153.) Varsinaisen palkan lisäksi palkkatyö tuo mukanaan muita taloudellisia etuja, kuten työtulovähennyksen verotukseen, työterveyshuollon palvelut sekä oikeuden ansiosidonnaisiin sosiaalietuuksiin (Hiilamo 2003, 87-88). Huumeiden käytön lopettaminen ja työllistyminen muuttivat aineiston mukaan myös käsitystä rahasta. Aiemmin tulot olivat koostuneet pääosin sosiaalietuuksista ja mahdollisesti myös rikollisesta toiminnasta. Palkkatulot liitettiin suoraan aikuistumiseen.

Et se työ muutti suhteen siihen rahaan ainaki ja ja kyl siinä semmonen aikuistuminen niinku mä tosiaan sanoin mä en niinku puhtaaks tulemista ennen elättäny itteeni työnteolla, ni sit nyt mä oon. (Haastattelu 1)

Työstä kertovissa tarinoissa oli arkipäivän sankaritarinoiden piirteitä. Herääminen aikaisin aamulla edellisen pitkän ja vaativan työpäivän jälkeen oli teko, josta kannatti syystäkin olla ylpeä. Työn kautta haastateltava oli löytänyt itsestään voimavaroja, joita ei ollut uskonut itsessä olevan. Kohdatut vaikeudet eivät vaarantaneet päihteettömyyttä vaan kasvattivat itseluottamusta ja selviytymisen tunnetta.

Sielt bussilla himaan ja tiedän, et huomen aamul pitää herätä kuuden aikaan takasi töihin ja kukaan ei ollu näkemässä miten vaikeeta mul oli (naurua). Ni se oli semmonen jotenki yks semmonen kokemus just et mä pysyn puhtaana vaikka elämä niinku koettelee. Et mä en tarvii niinku semmost terapeuttiä pitämään mua kädestä vaikeina hetkinä. Joka oli sen mun aja-

tus katkol viel. Et se työ on niinku auttanu mua menettää semmosen elämäni hallinnan myönteisellä tavalla. Mä oon tarvinnu niit kokemuksii, et mä en hallitse kaikkee elämää ympärilläni. (Haastattelu 1)

Työllä vaikuttaa olevan melko paljon merkitystä siirryttäessä huumeiden käyttäjän arjesta käytön lopettaneen työssäkäyvän elämään. Aiemman elämäntavan ollessa täynnä pahuutta ja huonoja kokemuksia, on työssä onnistuminen eheyttävä kokemus. Onnistuminen työssä nostattaa itsetuntoa ja antaa itsestä realistisemmän kuvan.

On sillä merkitystä. Ihan vaan sen takia, että elämään tulee jotain normaalia, kun sitä ei... kun siit epänormaalista on tullut normaalia. Elämä on jotenkin täynnä vaan pimeyttä ja väkivaltaa ja kuolemaa. Et siihen saa jotakin muuta ja sisältöä ja sitte et onnistuu jossain. Ehkä ne onnistumisen kokemukset on sitä kautta ollu ne tärkeimmät. Et kokee et musta on johonki, must on tämmöseekin. (Haastattelu 4)

Jälleen tarinassa palataan normaalin ihanteeseen. Kaipuu johonkin normaaliin on suuri, kun päihdemaailma näyttäytyy normaalin vastakohtana, jossa tilaa vievät synkät asiat, kuten väkivalta ja kuolema.

4.6 Kohti työelämää

Päihdehoidon jälkeen kuntoutustoimenpiteet usein liittyvät työllistymiseen. Tässä luvussa tarkastellaan haastateltavien tarinoissa esiintyviä työllistämistoimenpiteitä ja siirtymistä kohti varsinaista työelämää. Työn tai jonkin muun toiminnan katsotaan auttavan siirtymistä tavalliseen elämään päihdehoidon ulkopuolelle. Toiveena voi olla suoraan työllistyminen vapaille työmarkkinoille, mutta pääsääntöisesti se ei kuitenkaan ole realistisia.

Sitä (huumeiden käytön) kautta tulee pelkoja ja kaikkee ja sitä kautta vaikuttaa itsetuntoon ja kaikkeen. Mut että ei se mitään mahdollisuutta oo, et vois työllistyä ja uudelleen kouluttautua. Just jos annetaan mahdollisuuksia. Toki ei silleen voi ajatella et suoraan jostain katkolta työpaikalle, se ei varmasti toimi, mut sit pikkuhiljaa kaikkien näitten tukitoimien ja erinäisten kurssien ja sit sieltä ehkä et tota. (haastattelu 3)

Haastateltava tuo esille kuinka tärkeää saada mahdollisuuksia päästä elämässä eteenpäin. Vaikka eteneminen voi vaatia paljon työtä ja tukitoimia, on se kuitenkin välttämättömän vaihe työmarkkinoille pääsyssä.

Työhön hakeutuminen tuntui huumeiden käytön ja varsinaisen huumehoidon päättymisen jälkeen tärkeältä, jotta liittyminen johonkin voisi olla mahdollista. Alussa apuna olivat työvoimahallinnon palvelut ja niiden kautta hakeutuminen erilaisiin tuetun työn muotoihin.

Että kyl mussa on niinku, kyl mä sanoisin et mussa on aina ollu semmonen puoli kuitenkin et mä jotenki niinku mun täytyy saada olla jossain mukana ja jotenkin sillä tavalla et mä tajusin et täs jotakin et pitää lähteä tekemään jotain rohkeesti vaan yrittää saada jotain täs aikaseksi ja tota sitte mä olin työvoimatoimistossa. Kävin siel alussa. (Haastattelu 2)

Haastateltavan käynnistä työvoimatoimistossa on aikaa useampi vuosi. Tämän jälkeen asiointi työ- ja elinkeinotoimistossa on muuttunut merkittävästi. Työnhaku laitetaan voimaan sähköisissä palveluissa ja yhteydenpito tapahtuu pääasiassa joko tietokoneen tai puhelimen välityksellä. Henkilökohtaiset tapaamiset työntekijän kanssa ovat harvinaisempia kuin aiemmin. Kun järjestelmä ei kohtaa ihmistä yksilönä on vaarana, ettei työllistämistoimissa huomioida kunkin henkilön yksilöllistä elämäntilannetta.

Työelämän alkuun liittyi monilla jonkinlainen työvoimapoliittinen koulutus tai työllistämistoimi. Aiemmin mainittujen valmentavien koulutusten lisäksi haastateltavat toivat esille työpajatoiminnan, työllistämiskurssit ja erilaiset työkokeilut sekä muut työvoimahallinnon alaisuudessa toteutettavat työllistämistoimet.

Mä menin sielt työkkärin kurssille ja josta sit tota sellanen tasanen työura-putki, joka leveni pikkuhiljaa eli ensin pari kolme kuukautta siel kurssilla sit siitä työharjotteluun Ja sen jälkeen tulikin aikamoinen isku, ku mä lähin siit työharjottelusta eiku työllistämistueltä siitä oikeille työmarkkinoille. Niin työpäivä alko kuudelta ja oli, koska mä oli niinku siin oli paljon tekemistä, ni se jatku neljään, ne muuttu niinku kymmentuntisiksi, neljä tuntii pidemmiksi työpäivät. Ja sitten kun tuli eka tilinauha, ni siel oliki alle tonni joku yheksänsataa, et palkka putos myös. (Haastattelu 1)

Työvoimapoliittiset toimenpiteet toteutuvat usein työpaikoissa, joissa muut työntekijät ovat tavanomaisella työsopimuksella palkkatöissä. Työpaikoissa on saatettu tottua, että työllistämipaikoille tulevat henkilöt eivät aina ole täysin työkykyisiä tai työtaidot eivät

ole täysin ajan tasalla. Haastateltavan toimintakyky työssä herätti ihmetystä, kun muiden työntekijöiden tiedossa oli hänen olevan työllistämistoimenpiteessä. Haastateltava ei kuitenkaan halunnut kertoa työtovereilla todellista syytä miksi oli tuetussa työssä.

Ne vaan ihmetteli sit monta kertaa et miks niinku et miks sä oot... miks et sä näytät pärjäävän ihan hyvin, ni miks niinku tota mistä tämmönen kuvio. (Haastattelu 2)

Huumeiden käyttöön liittyvä stigma on niin suuri, että voi tuntua helpommalta antaa muiden luoda tarinoita syistä järjestelyyn kuin kertoa totuus omasta päihdetaustasta. Toisaalta se, että ei koe tarvetta kertoa elämästään kaikille, voi olla myös merkki siitä, että päihdekuntoutujan rooli on jäämässä taakse ja tavallisen työssäkäyvän ihmisen identiteetti on kasvanut suuremmaksi. Tarve kertoa omasta tausta usein vähenee alkuinnostuksen jälkeen (Kotovirta 2009, 163).

Vaikka työllistämiskurssien sisällöt eivät välttämättä olleet kovinkaan paljon antavia, saattoi niistä olla kuitenkin hyötyä työllistymisessä esimerkiksi suhteiden luomisen kannalta. Yksi haastateltavista oli saanut kurssin vetäjän kautta työpaikan. Huumemaailmassa käytössä olleet ja toimivat verkostot eivät työelämässä enää ole käypiä. Työllistämiskurssit voivatkin toimia merkittävinä verkostoitumisen paikkana tilanteessa, jossa menneisyydessä ollut huumeiden käyttö on estänyt tai katkaissut verkostojen syntymisen työelämään. Haastatteluissa tuli esille myös vertaisryhmän jäsenten välinen lojaalisuus ja auttaminen työelämään pääsyssä ja uralla etenemisessä.

Mut se oli semmonen pilipalikulssi, sil kurssilla ei ollu mitään suoraa yhteyttä siihen työpaikkaan, muuta ku se et se kurssinpitäjä tunsi sen tyyppin, jolle mä sit menin töihin. (Haastattelu 1)

Erilaisten valmentavien koulutusten ja työvoimapolitiittisten toimenpiteiden jälkeen tuli ajankohtaiseksi hakeutua varsinaisiin ammattiin johtaviin opintoihin. Niihin hakeutumiseen liittyi pohdintaa oman päihdetaustan vaikutuksesta sekä myös siitä, että haussa pitäisi olla samalla viivalla muiden hakijoiden kanssa. Heikko itsetunto ja epäonnistumisen pelko saattoi toimia jopa esteenä kiinnostavalle alalle hakeutumisessa. Yksi haastateltavista kuvasi ratkaisevaksi hetkeksi sen, kun hän tajusi muiden hakijoiden olevan valmistautunut paremmin pääsykokeisiin kuin hän.

Yliopistoon olin hakemassa, mut et sit mä jotenki tajusin, et sinä vuonna just ku mä hain sielt poistu semmonen ennakkovaihe, joka ois hyödyttäny mua, niinku siviilipalveluksen käyneenä työkokemusta omaavana ihmisenä, mut se poistu, ni mä totesin, et mä oon samal viival kaikkien niitten kaikkien ahkerien nuorten naisten kaa, jotka on lukenu sinne pääsykokeisiin ja sit mä hannasin. (Haastattelu 1)

Ylläoleva haastattelupätkä kiinnittyy kiinnostavalla tavalla keskusteluun siitä, kuinka korkeakouluopintoihin hakeutuu ja pääsee enemmän naisia kuin miehiä (Kaukonen 2009). Haastateltava on luonut mieleensä tarinan siitä, millaisia muut opintoihin hakijat ovat. Luovuttaminen tapahtuu jo ennen pääsykokeita haastateltavan luodessa itselleen ajatuksen siitä, että ei voisi pärjätä muiden hakijoiden joukossa, jotka näyttäytyvät ahkerampina kuin käsitys omasta itsestä on. Haastateltavien tarinoissa toistuva huonommuuden tunne tuli esille myös pääsykokeiden yhteydessä.

Joillakin aloilla päihdeiden käyttö saattaa olla este opiskelulle tai työllistymiselle alalle. Yksi haastateltavista törmäsi järjestelmän antamaan suoraan palautteeseen siitä, että huumeiden käyttötaustalla alalle ei tulisi hakeutua. Päihdeongelma nostettiin erikseen esille yhdessä mielenterveysongelman kanssa vaikka muita koulutukseen pääsyn esteitä ei näin julkisesti tilassa esitetty.

Pääsykokeissa (edelliseen koulutukseen) ne must kysy jotain onks ikin kokeillu mitään huumeita tai jotain, mul on semmonen mielikuva, mut ei tos kysytty mitään. Siel mun mielest, jos mä en ihan väärin muista, joku semmonen lappu oli siin aulassa ku oli se hakutilaisuus tai se, että tämä ala ei sovi niinku päihde- tai mielenterv.. tai joku tällänen jos olet päihde tai jotain niin älä tule. (Haastattelu 3)

Merkinnät rikosrekisterissä tai luottohäiriömerkinnät voivat estää työllistymisen joillekin aloille. Erityistä turvallisuutta vaativissa tehtävissä henkilöturvallisuusselvityksessä saadut tiedot voivat toimia esteenä työpaikan saamiselle. Yksi haastateltavista oli törmännyt asiaan, kun oli selvittänyt mahdollisuuksiaan toimia tehtävissä, jotka vaativat asioimista lentokentällä.

Lentokentälle en ois saanu paperia, mut sit esimerkiksi pankkeihin pääsin, et niiden turvaselvityksissä ei enää sanottu. Muistaakseni lentokenttä oli semmonen, siihen ne totes et ei, en saa kulkulupii sinne. (haastattelu 2)

Turvallisuusselvityksiä tehdään joissakin valtion, kunnan tai yksityisen yhteisön tehtävissä. Tietoja kerätään mm. poliisilta, oikeusrekisterikeskuksesta, pääesikunnasta, rajavartiolaitoksesta, tullista, väestötietojärjestelmästä sekä luottohäiriö- ja ulosottorekisteristä. Selvityksen laajuus ja saadun tiedon vaikutukset vaihtelevat työtehtävän mukaan. (Turvallisuusselvityslaki 19.9.2014/726.) Haastateltava oli törmännyt siihen, että aivan kaikkialle ei omalla historialla ole mahdollista työskennellä. Onneksi taustalla oli ollut vain vähän vaikutusta hyvin marginaaliseen työympäristöön työllistymisessä.

Opiskelujen aloittaminen oli haastateltaville tärkeä kohta sekä elämässä eteenpäin pääsemisen että itsetunnon kannalta. Joillakin taustalla oli huonoja kokemuksia peruskoulussa, toisilla taas oli pelko siitä, että oppiminen ei enää päihiteisiin kuluneiden vuosien jälkeen sujuisikaan. Epäilykset omien kykyjen suhteen olivat kuitenkin pääosin turhia.

Sen oon huomannu just et ei oo mitenkään muita tyhmempi tai huonompi, ku mä pelkäsin just osaanks mä opiskella, osaanks mä mitään ja kaikkee. Mut kuitenkin oon pysyny ihan niinku muiden tahdissa ja joissakin on varmast menny paremminkin kuin jollain. (Haastattelu 3)

Opintojen alkaessa opiskelija usein siirtyy opintotuen piiriin ja opintotuella eläminen on yksi harvoista tilanteista, jolloin sosiaalietuuden nostaminen on yleisesti hyväksyttävää. Opintotuki koskettaa lähes koko väestöä jossakin vaiheessa elämää ja sen saamisessa ei luo samanlaista stigmaa kuin esimerkiksi toimeentulotuen saaminen. (esim. Haapola 2004, 21-22.) Etuuden muuttumisella toimeentulotuesta opintoetuudeksi oli myös yhdelle haastateltavista merkittävä etappi elämässä. Opintotuella eläminen on normaaliksi luokiteltava elämänvaihe ja haastateltavan elämässä myös jonkinlainen kunniakysymys.

Joskus sillon ku oli vasta menossa kouluun, koki myös olevansa jotenkin ylpee et siirty toimeentulotuesta opintotukeen. Siitä on tullut kunnia-asia pärjätä omillaan. Ehkä siinä on myös osa sitä, että se oli niin helvetin vaikeeta kaikkien niitten lomakkeitten kanssa. Mut on siinä sitä kunniakin. (Haastattelu 4)

Tämä tuo hyvin mielenkiintoisen näkökulman sekä ensisijaisiin etuuksiin että perustuloon. Haastatteluissa tuli esille se, että muun sosiaalietuuden kuin toimeentulotuen saaminen voi toimia myös voimaannuttavana elementtinä. Vaikka ilman sosiaalietuutta ei vielä pärjää, on muu kuin toimeentulotuki kuitenkin kunniallisempi tapa elää.

Opintoja aloittaneilla haastateltavilla opinnot olivat sujuneet pääosin hyvin. Tästä huolimatta osa toi esille epävarmuuden omista kyvyistään. Eräs haastateltavista oli määritellyt epävarmuuden liittyvän huumeriippuvuuteen ja siihen liittyvään persoonallisuuteen.

Must se on semmonen addiktin perustavaa laatua oleva semmonen ongelma, että vaikka kuin hyvin menis, ni kuitenkin semmonen pieni kello on takaraiivos, joka sanoo, että oota vaan kohta tää kaatuu. Ja se on aina. Se on sama mikä asia. Mä oon sanonutkin, että opinnoissa se varsinkin kun mä alotin ni eläminen sen kanssa, että mä oon helvetin epävarma, että onnistuuko tää, ni sen lisäksi mulla on tämmönen. Tietyl tapaa tämmönen ääni kertoo kokoajan, että sun kannattas vittu lähtee, että kohta tää menee vituiks, venaa vaan. Ja sen lisäksi mun pitäs viel yrittää oppii. Ni se on semmonen aika iso paketti. (Haastattelu2)

Työn hakeminen on omanlaisensa prosessi ja työhaastattelut ovat tilanteita, joissa on omat normit ja tavoitteet. Haastattelutilanteessa yksilön tulee pystyä esittelemään itseään ja taitojaan tavalla, joka vastaa työnantajan odotuksia. (Saaranen-Kauppinen 2014, 64.) Työnhakemisprosessi näyttäytyy aineistossa jännittävänä, vaikka työhistoriaa jo olisi taustalla. Pelkona saattaa olla, että työnantaja huomaa jotakin, jonka takia huumeiden käyttäjätausta paljastuisi. Tämä jokin ei välttämättä ollut sanoitettavissa oleva asia, vaan kytkeytyy pikemminkin heikkoon itsetuntoon ja negatiiviseen minäkuvaan.

Siit siin on se työhommaan liittyen et mä en oo niinku koskaan hakenu töitä paitsi kerran, et ne on aina tullu jostain naapurin tuttavan kautta. Mul ei niinku... se työnhakuprosessi on mulle aika vieras ja sitä kautta myös pelottava ja mä aina mietin sit et ne huomaa.... jotain. (Haastattelu 1)

Aineistosta tulee vahvasti esille haastateltavien pyrkimys normaaliuteen ja toive olla samanlainen kuin muutkin. Yksi haastateltavasti kertoi arvelevansa kärsivänsä niin sanotusta huijarisyndroomasta. Tällöin henkilöllä on ajatus, että ei ole niin hyvä kuin muut luulevat ja pelkää todellisuuden jossakin vaiheessa paljastuvan. (ks. Clance & Imes 1978.) Vaikka ilmiö ei ole vain huumeiden käytön lopettaneisiin liittyvä asia, tuli se ajatuksena esille suurimmassa osassa haastateltavien tarinoissa. Vaikuttaa kuin huumeiden käytön lopettaneilla olisi usein ajatus todellisesta huumeiden käyttäjien minästä ja siten toisesta minästä, jota näkyy valheellisesti muille ihmisille.

Todellisen minän paljastaminen työhaastattelussa tuntuu suurelta riskiltä tai jopa mahdolliselta. Voimavaroja saattaa kuluva kohtuuttomasti toisenlaisen minän illuusion rakentamiseen. Yksi haastateltavista oli edennyt urallaan ahkeruutensa ja älykkyytensä vuoksi melko epätavallista reittiä. Uuden työnantajan palvelukseen hakiessa työnantaja piti vakuuttaa sellaisella minällä, jonka haastateltava itse ajatteli olevan valheellinen. Haastateltavan strategiaan kuului etukäteen miettiä miten ihmiset yleensä toimii vastaavissa tilanteissa eikä toimia itselle luontaisella tavalla.

”Et miten siinä tilanteessa, että voi esittää vaatimuksia, että mä tuun tälläsellä palkalla ja täydet lomat ja kyl mä siihenkin itse palkkaneuvottelutilanteeseen mitä käytiin puhelimesta, niin olinhan mä valmistautunu. Että tavallaan ehkä sillainkin, että kyl siellä tulee taustalla, että miten ihmiset yleensä toimii tälläisissä tilanteissa. Sit mä mietin sen kannalta ja toimin sen kannalta. Et se on semmonen runko, koska itellä on enemmän sellasia selviytymisvaistoja kuin semmosii kypsän aikuisen vaistoja.” (Haastattelu 4)

Huumeiden käytöstä johtuen työhistoriassa saattaa olla katkoksia, joiden selittäminen työnantajalle voi olla hankalaa paljastamatta menneisyydestä liikaa. Toisaalta työmarkkinat ovat muuttuneet yleiselläkin tasolla pirstaloituneemmiksi ja katkokset työuralla ovat nykyisin melko tavallisia. (ks. Sutela & Lehto 2014.)

Joillekin mä sanon, et oon tehny ihan muuta, et oon ollu siel kaupan kassalla tai jotain asiakaspalvelutöitä tehny tai jotain sellasta ympäröpyöreetä, mut että todellisuushan on se, että mä oon ollu sen kuukauden siel kaupan kassalla ja kuukauden mäkärissä varmaan, pari viikkoo jossain kahvilassa. Että tota, mutta se on ongelma ja välil mä oon jonain päivänä et ei täst taas tuu mitään, et tää mun historia, et mä en kuitenkaan voi muuttuu vaik mä nää kaikki koulut kävisin, ni sit joku tai tää kusee tää homma, mut sit taas välil on sellasii päivii, et kyl tää onnistuu. (Haastattelu 3)

Haastateltavien tarinoissa työelämään siirtymisvaiheessa elämää leimaa vahva pelko omien kykyjen riittävyydestä. Huumeiden käyttöhistorian nähdään vaikuttavan niin syvästi koko elämäntähtäyteen, että usko omiin mahdollisuuksiin voi olla välillä äärimmäisen vähäistä. Samalla se tarjoaa ehkä helponkin selityksen elämän vaikeuksille sekä mahdollisuuden jättää asiat kesken tai kokonaan tekemättä.

4.7 Täysipainoisesti työelämässä

Knuutin (2007, 159) tutkimuksessa tutkittavat poikkeuksetta kertoivat, että he eivät olleet ottaneet huumeiden käyttöä puheeksi työhaastattelussa. Ainoastaan päihdetyöhön hakeutuessa taustan kertomisesta saattoi olla hyötyä, koska oma toipumiskokemus katsottiin positiivisena asiana. Omassa aineistossani osa haastateltavista oli kertonut taustastaan työpaikalla ja kokenut reaktioiden olleen negatiivisia. Huonojen kokemusten jälkeen aiemmin asiasta kertoneet olivat siirtyneet takaisin tilanteeseen, jossa menneisyydestä ei työpaikalla enää puhuttu. Yksi haastateltavista oli huonon kokemuksen jälkeen rajannut menneisyydestä puhumisen vertaisryhmiin, joissa koki muiden ymmärtävän tilanteen.

Mä pääsin lopullisesti eroon siitä ehkä hoidossa syntyneestä tarpeesta kertoa sitä elämäntarinaani. Et ku se lääkäri kysy siellä et sulla on näköjään c-hepatiitti et mistä se on tullu, ni aattelin et tää vihdoinkin sellanen mahdollisuus, et nyt mä voin vähän kertoo ja mä kerroin ylpeenä et mä oon ollu tässä monta vuotta puhtaana, ni sit sen lääkärin vastaus oli, et no mä en tiedä voinko minä suositella sinua tähän työpaikkaan. Mikä oli ihan, mä olin entinen huumeiden käyttäjä ni kyl mä sen ymmärrän, ei siin niinku mitään, mut sen jälkeen en oo... mä oon pitäny ihan omana tietonani. (Haastattelu 1)

Yllä oleva haastateltavan kokemus työhöntulotarkastuksesta on paitsi kohtuuton, myös lain vastainen. Työsopimuslaissa (55/2001) säädetään, että työntekijöitä on kohdeltava tasaveroisesti. Tarkemmin asiaa käsitellään yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014), jossa kielletään syrjintä ”iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.” Haastateltavan tilanteessa menneisyydessä tapahtunut huumeiden käyttö on noussut lääkärin mielestä esteeksi työllistymiselle. Huumeiden käyttöön liittyvät ennakkoluulot näyttävät elävän myös terveydenhuollossa, jossa suhtautumisen voisi ajatella olevan tosiasioihin perustuvaa.

Yksi haastateltavista oli valinnut avoimemman linjan ja kertonut taustastaan valikoidulle joukolle. Kun työyhteisön luottamuksen oli saavuttanut ja oma paikka löytynyt, ei menneisyydessä ollut huumeiden käyttö aiheuttanut negatiivista suhtautumista, vaan asia kääntyi työtovereiden mielissä positiiviseksi.

Ohan se tilanne aina se, että ne tuntee mut toiselta kantilta, et millanen mä oon ja sitte siihen tulee vaan lisämausteet mistä mä tuun ja jotenkin sen kautta on tullut tietynlainen arvostus, et hei aika kova juttu. (Haastattelu 4)

Haastateltavan tarinassa menneisyydessä ollut huumeiden käyttö kääntyiikin positiiviseksi sankaritarinaksi. Aiemmat negatiiviset kokemuksesta suhtautumisesta huumeita käyttäneisiin voivat olla myös toimia esteenä saada positiivista palautetta. Oman elämäntarinan kertomisessa voi olla riskinä jopa yhteisön ulkopuolelle jättäminen, mutta toisaalta mahdollista on myös statuksen nouseminen muiden yhteisön jäsenten silmissä.

Suomalaisille työpaikoilla alkoholinkäyttö liittyy usein yhteisiin illanviettoihin, kuten esimerkiksi pikkujouluihin. Osa haastateltavista oli luopunut huumausaineiden lisäksi alkoholin käytöstä ja tällöin juhlatilanteissa työyhteisöstä saattoi nousta kysymyksiä alkoholin käyttämättömyydestä. Hieman ympäröivät vastaukset pääsääntöisesti olivat työtovereille riittäviä.

Mä istuin jossain pikkujouluissa ja kyl ne tajus et mä en dokaa, koska mä en dokannu siellä. Mut en mä sitä niille mitenkään erikseen selittäny, et mikä mun tausta on. Mä vaan et ei hommat ei oo aina menny silleen putkeen että että tota.. joo. (Haastattelu 2)

Yksi haastateltavista toimi hoitoalalla, jossa saattaa joutua käsittelemään päihdyttäviä lääkkeitä. Lääkkeet voivat olla samoja, joita on itse käyttänyt aiemmin päihtymistarkoituksessa. Säännöllisesti uutisoidaan hoitohenkilökunnan väärinkäytöksistä liittyen työpaikalla oleviin lääkkeisiin. Haastateltavani kohdalla kokemus opiaattien käsittelystä työpaikalla herätti monenlaisia ajatuksia, mutta potilaiden lääkkeiden ottaminen omaan käyttöön ei ole ollut vaihtoehto.

Sillon ku mä olin just lopettanu, ni mä olin terveyskeskuksen vuodeosastolla, jossa oli paljon esimerkiksi saattohoidossa olevia potilaita ni millä meni opiaatteja, ni oli se niinku silleen aika hassua. Nää on ihmisten opiaatteja ja mä oon itse ihan opiaattivieroitusoireissa tyyliin, mutta ei mulle

kyllä oo silleen tullu mieleenkään, että mä haluisin niitä ottaa tai mitään semmosta. (Haastattelu 3)

Ammattietiikan noudattaminen nousee entistä suurempaan rooliin, kun riskit rikkoa niitä ovat päihderiippuvuuteen liittyvän houkutuksen vuoksi suurempi. Ammattietiikka ja kunniallinen suoriutuminen työstä ovat nousseet korkeammaksi arvoksi kuin riippuvuuden voima. Voitaneen ajatella, että tällöin päihderiippuvuudesta kuntoutuminen on edennyt jo hyvin pitkälle.

Haastateltavien tarinoissa toistuu riittämättömyyden tunne ja pelko siitä, että muut ihmiset suhtautuvat negatiivisesti itseen. Hyväksytyksi tuleminen on yksi ihmisen perustarpeista ja se tulee ilmi myös työelämän ihmissuhteissa. Haastateltavaa kuvaa tarinassaan, kuinka oli mielestään tehnyt kaiken oikein ja siitä huolimatta työkaveri ei hänestä pitänyt. Tunnekokemus tilanteesta oli haastateltavalle vastenmielinen.

Et ehkä työelämässä yks kovimmista paloista mulle oli kohdata se ensimmäinen ihminen, joka ei vaan tykännyt musta. Et vaikka mitä tein, niin ei. Vaik mä olin tehnyt kaiken oikein ja toiminut mun mielestä oikealla tavalla, niin se oli tosi kova pala. Ettei vaan tuu toimeen jonkun kanssa. (Haastattelu 4)

Sinänsä hyväksytyksi tulemisen tarve ja pettymyksen tunne negatiivisesta kohtaamisesta eivät ole yksin huumeiden käytön lopettaneiden elämään kuuluva asia. On kuitenkin mahdollista, että tarve tulla hyväksytyksi korostuu tässä tilanteessa.

4.8 Tarina jatkuu

Tulevaisuuteen haastateltavilla liittyi jännitystä. Oma sijoittuminen työelämään opiskelujen jälkeen mietitytti niitä haastateltavia, joiden opinnot olivat vielä kesken. Huolta saattoi herättää myös se, kuinka pääsee osalliseksi työyhteisöstä. Nuorena joukosta ulosjääminen aiheutti pelon siitä, että joukkoon kuulumattomuus toistuisi työelämässä. Vanhat negatiiviset kokemukset nousevat pintaan, mutta haastateltava järkeilee niiden olevan vain omia pelkoja, jotka eivät vastaa todellisuutta.

Se (valmistuminen) näyttäytyy semmosena niinku pelottavana hetkenä, et mul on semmonen sellasii visioita et mä ajaudun johonki toistotyöhön, missä on niitä kundej, joita oli silloin siel lukiossa, jotka pelas sählyy ja jääkiekkoo ja sit meille ei synny minkäänlaist sellasta yhteyttä ja ne näkee must heti läpi ja sit mua kiusataan tai mä en niinku jotenki. Mut et ne nyt on semmosii oman mielen tuotoksii, jotka heijastelee enemmän tätä nykyistä psyykkistä tilaa ku oikeestaan mitään muuta. (haastattelu 1)

Tulevaisuuden työtoiveissa korostui erityisesti se, että työn tulisi olla sellaista, jolla olisi tarkoitus ja muutakin merkitystä kuin vain elannon saaminen. Merkitys ei liittynyt niinkään ammatin arvostukseen, palkkaan tai ammatilliseen asemaan, vaan kyse oli enemmänkin siitä, että työn merkitys nähtiin syntyvän oman arvomaailman painotusten kautta.

Mä ajattelin pitkään et mä voin tehdä työtä ihan sama mitä työtä kuhan siitä maksetaan järkevä liksa. Mut se ei ookaan näin. Se ei onnistukaan. Et mitään sellasta niinku mitään mielestäni turhaa en enää lähde. En enää lähe tekemään et sit pitää olla joku semmonen tarkotus jotain mikä on niinku oikeesti hyödyllistä. Mun mielestä oikeesti hyödyllistä. (Haastattelu 2)

Haastateltavat pohtivat laajasti huumeiden käytön vaikutusta työuraan. Yksi haastateltavista kuvaa huumeiden käytön vaikutusta opiskelu- ja työuraan siten, että käyttö on johtanut alisuoriutumiseen. Omat tavoitteet akateemisessa maailmassa eivät ole toteutuneet ja se on jäänyt harmittamaan. Vaikka huumeiden käyttö ei välttämättä ole vaikuttanut opiskeluihin täysin estävästi, on sillä kuitenkin ollut merkittävä vaikutus opintojen toteutumiseen. Harmitus tilanteesta on merkittävä eikä sitä poista se, että ulkoapäin katsottuna opintopolku on ollut menestyksekkäs.

Huumeiden käyttö on vaikuttanut uraani tietenkkin negatiivisesti, mutta olen aika hyvin onnistunut välttämään isoimmat ongelmat, sattumaa tai ei. Ei tullut rikosrekisteriä, ei tullut potkuja. Se harmittaa, kun monta hyvää vuotta meni hukkaan. Olen käynyt huonompia kouluja kuin mihin pystyisin, arvosanani ovat huonompia. Vasta kun ihmiset näkevät minut työssäni, he tajuavat, etten ole niin keskinkertainen kuin paperini antaisivat ymmärtää. Eniten harmittaa akateeminen ura. Olisin halunnut valmistua paremmasta yliopistosta (vaikka olenkin suunnattoman ylpeä että valmistun ylipäänsä), ja nuorempana. Nyt olen vähän vanha akateemiseen uraan. (kirjallinen)

Huumeiden käyttö on jättänyt jälkensä haastateltavien koulutus- ja työuriin viivästyttämällä työelämään pääsyä. Esille nousi kuitenkin myös taustan vaikuttaminen siihen, että työtä tehdään antaumuksella. Osa kuvasi huumeriippuvuuden muuttuneen työnarkomaniaksi. Oman alan koulutuksen puuttuminen saattoi kääntyä myös positiiviseksi, sillä silloin koulutus ei ole rajoittamassa uraan liittyviä valintoja. Sirpaloituneessa työmarkkinatilanteessa on joskus hyötyä siitä, että ei takerru liikaa muodollisiin koulutusvaatimuksiin. Joustavuus ja kyky oppia nopeasti uutta toimivat usein kilpailuvalttina.

Nythän mä koen, et mulla on vaan mahdollisuuksia. Ei oo mitään suuntaa tai koulutusta, joka sitoo siihen, että tän alan hommia alan tehdä. Mä tosi nopeesti kans kyllästyn, kun mä osaan jonkun aasta ööhön, ni ei se tarjoo semmosta haastetta. Et ehkä mä ihan vähän oon sen oman narkomaniani siirtänyt siihen työhön. (haastattelu 4)

Tulevaisuuteen haastateltavat suhtautuivat positiivisesti ja kiitollisena siitä miten olivat päässeet nykytilanteeseen. Tulevaisuudelta toivotaan tavallista arkea, mitään erityisen suuria vaatimuksia tulevaisuudelle eivät haastateltavat esittäneet. Myöskään rikastuminen ei ollut tavoitteena, mutta riittävä toimeentulo oli kuitenkin merkityksellistä. Huumeiden käyttöaikana koettu epävarma elämä on jätetty taakse.

No hyvin tavallista, et mun mielestä se on huippu, että just se tavallinen arki ku se pyörii, ni siit on tullu nyt. Sitä jotenki tosi paljon arvostaa ja toivoo et kaikki menis hyvin. En täs mitään hirveen draamaa täs kaipaa. Ja sit just et olis se talous kohtuullinen, että sais kans. (haastattelu 3)

Tavallisen rauhallisen arjen arvostaminen nousee esiin myös Knuutin (2007) aineistossa, jossa vapautuminen päihderiippuvuuteen kuuluvasta poikkeavuuden kokemuksesta on kuntoutumisen edetessä irtauduttu. Vaikka huumeiden käytön lopettaminen ei ole tehnyt elämästä ongelmattonta, on se kuitenkin mielekkäämpää kuin päihdemaailmassa eläessä. (Knuuti 2007, 152-154.)

Haastateltavien tarinoissa työhön kietoutuu monenlaisia asioita. Työ on toiminut tulon hankkimisen lisäksi porttina johonkin sellaiseen maailmaan, joka huumeiden käyttömaailmasta käsin on saattanut tuntua mahdottomalta tavoittaa. Toiveena on aivan tavallinen elämä ilman ylimääräisiä epävarmuuksia, mitä se tavallisuus sitten itse kullekin tarkoittaakaan. Vaikka työ on vain yksi ulottuvuus elämässä, vaikuttaa se kuitenkin ole-

van erityisen merkittävä palikka huumeiden käytön lopettaneiden ihmisten integroitua takaisin yhteiskuntaan. Työllä lunastetaan oma paikka yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä.

4 Johtopäätökset ja pohdinta

Viimeisessä luvussa vedän yhteen tärkeimpiä tutkimushavaintoja, kokoon haastateltavien yksittäisistä tarinoista yhden suuremman tarinan sekä teen ehdotuksia jatkotutkimusaiheista. Haastateltavien yksilöllisistä tarinoista syntyy yhteinen tarina huumeiden käytön jättämistä jäljistä myös käytön loppumisen jälkeiseen minäkäsitykseen.

Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää millaisia polkuja pitkin huumeiden käytön lopettaneet ovat päässeet työelämään. Toisena tavoitteena oli tarkastella millaisia merkityksiä työllä on ollut huumeiden lopettaneilla heidän elämänsä eri vaiheissa.

Taulukko 1 Työn merkitys eri elämänvaiheissa

Ajanjakso	Työn merkitys
Huumeiden käyttöaika	Rytmin tuominen elämään, linkki normaalina pidettyyn elämään, rajoittaa huumeiden käyttöä, mielenterveyttä tukevaa, hyvän kuvan luomista sukulaisille, muutoshalun käynnistymisen motivaattori.
Käytön lopettamisen ja hoidossa olemisen aika	Motivaation luoja, rutiinien ja päivärytmin tuoja, merkityksen tuominen uuteen elämänvaiheeseen.
Uuden elämäntavan vakiintumisen aika	Itsetunnon vahvistaminen, taloudellinen riippumattomuus, yhteiskuntaan liittyminen, huumeiden käyttäjän identiteetistä irtautuminen.

Aineistossa työn merkitys näyttäytyy suurena elämän eri vaiheissa. Yllä olevassa taulukossa 1 olen jaotellut työn merkitykset kolmen elämänvaiheen alle. Elämänvaiheet olen nimennyt huumeiden käyttöajaksi, käytön lopettamisen ja hoidossa olemisen ajaksi sekä uuden elämäntavan vakiintumisen ajaksi. Käyttöaikana koulunkäynti ja työ ovat luoneet rakenteita, joiden kautta mahdollisesti kaoottinenkin elämä on saanut jäsennystä. Näyttää siltä, että opiskelu ja työ ovat olleet luomassa myös toivoa toisenlaisesta tulevaisuudesta, vaikka pyrkimykset ovatkin saattaneet katketa lyhyeen. Haastateltavat kuvasivat olleensa työelämässä myös aktiivisen päihdekäytön aikana. Aineiston perusteella voikin

todeta, että työelämässä on mukana ihmisiä, jotka käyttävät ongelmallisesti ja säännöllisesti huumeaineita. Työelämässä on erilaisia ohjeistuksia, joilla pyritään puuttumaan työntekijöiden huumeiden käyttöön. Tämä ei kuitenkaan aineistoni perusteella onnistu aina kovin hyvin. Olisikin tärkeää, että yhteiskunnassamme oltaisiin tietoisia siitä, että työelämässä on mukana huumeita käyttäviä henkilöitä ja luoda erilaisia malleja kuinka tilanteeseen voi puuttua siten, että työntekijän oikeudet toteutuvat asianmukaisella tavalla.

Osassa haastatteluista työ kuvautui myös tärkeäksi osaksi päihdehoitoa. Yksi haastateltava kuvasi hyötyneensä hoidossa eniten juuri työn tekemisestä eikä niinkään terapiasta. Tämä on erityisen kiinnostava näkökulma, sillä päihdehoidoissa ei viime vuosina työ ole ollut kovinkaan suuressa roolissa lääkkeellisten ja lyhyiden laitostuntoutusten suosion kasvaessa verrattuna pitkiin lääkkeettömiin hoitoihin. Aineistossa rutiinien merkitys nousi toistuvasti esille ja avohoidossa rutiinien muodostuminen ei ole niin selvää kuin laitoshoidossa. Tutkimukseni perusteella huumehoitoa tarvitsevat hyötyvät erilaisista hoitomuodoista riippuen yksilön tarpeista. Olisikin tärkeää, että hoitoa suunniteltaessa tunnistettaisiin erilaiset yksilölliset tarpeet eikä ajateltaisi yhden tai kahden hoitomallin toimivan kaikille.

Kaikki haastateltavat toivat esille jonkinlaisen huonommuuden tunteen, joka oli seurannut mukana huumeiden käyttöajoista nykyhetkeen. Epäonnistumisen pelko on vahvasti olemassa ja onnistumistenkin hetkellä huonommuuden tunne on läsnä. Tarinoissa esiintyy vahvana ajatus siitä, että vaikka nykyhetkessä tilanne olisikin hyvä eikä huumeiden käyttö enää olisi arjessa läsnä, silti jonkinlainen ulkopuolisuuden tunne on edelleen olemassa. Tilannetta kuvattiin jopa niin, että työpaikalla oleva minä on jonkinlainen huijari ja pelkona on todellisen minän eli huumeiden käyttäjän paljastuminen.

Aineistosta tuli vahvasti esiin työn ja opiskelujen merkitys uuden identiteetin rakentumiselle. Työ on mahdollistanut sekä omilla tuloilla toimeen tulemisen että oman paikan yhteiskunnassa. Samaan aikaan oma tausta ei kuitenkaan ole unohtanut vuosienkaan päästä huumeiden käytön loppumisesta. Haastateltavien tarinat ovat sankaritarinoita, joissa yhteiskunnan marginaalista on noustu täysivaltaisiksi jäseniksi työelämään vastoin omia ja muiden ennakkoluuloja.

Suurimmilla osalla haastatelluista työhön siirtymiseen on liittynyt jokin työvoimapolitiinainen toimenpide, kuten työpaja, kuntouttava työtoiminta tai valmentava koulutus. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että erilaisilla välityömarkkinoilla on merkittävä rooli työllistymisessä huumeiden käytön lopettamisen jälkeen. Työllistymistoimien sisältöä myös kritisoitiin heikosta sisällöstä, mutta siitä huolimatta ne osoittautuivat hyödyllisiksi esimerkiksi verkostojen luomisen kannalta. Tulos on mielenkiintoinen yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa työttömyyteen pyritään löytää ratkaisuja erilaisten työllistämistoimien kautta. Joihinkin työllistämismuotoihin, kuten kuntouttavaan työtoimintaan, kohdistuu suurta kritiikkiä. Oman aineistoni pohjalta voidaan kuitenkin todeta, että joidenkin yksilöiden kohdalla työllistämistoimet toimivat ja niillä on merkittävä rooli työttömyydestä työmarkkinoille pääsystä.

Haastateltavani olivat henkilöitä, jotka olivat hakeutuneet opiskelujen pariin sekä työelämään. Aineiston perusteella työ näyttäytyi merkittävänä osana humeriippuvuudesta kuntoutumisessa ja uudenlaisen elämäntavan opettelussa. On kuitenkin oletettavaa, että tutkimukseen mukaan hakeutuivat sellaiset henkilöt, jotka kokivat työn olevan tärkeä asia. Olisikin mielenkiintoista tutkia jatkossa myös niitä henkilöitä, joilla huumeiden käytön lopettamisen jälkeen paluu opiskelu- ja työmarkkinoille ei ole onnistunut suunnitellusti tai jotka eivät koe työtä ylipäättään merkittävänä asiana. Tällöin olisi mahdollista tarkastella, mitä esteitä työllistymispoluilla on ollut.

Tutkimukseni käsittää työn palkkatyönä tai yrittäjyytenä. Erilaiset työn muodot ovat kuitenkin merkittävässä roolissa monen ihmisen elämässä. Monet päihteidenkäytön lopettaneet toimivat vertaisena eri vertaistyötä tekevissä organisaatioissa. Muun kuin palkkatyön merkityksen huumeiden käytön lopettaneiden elämässä olisi jatkossa myös yksi mahdollinen tutkimusaihe, joskin ainakin vertaistyössä mukana olemista sekä vanhemmuutta on jonkin verran tutkittukin.

Haastateltavat valikoituivat lähes sattumanvaraisesti Facebookin kautta. On kuitenkin todennäköistä, että tämä tapa rajasi ulkopuolelle ne henkilöt, jotka eivät käytä tietokoneita tai sosiaalista mediaa. Lisäksi rajausta aiheutti haastattelujen toteutuminen Suomen yhdessä osassa muualta olevien jäädessä lähes kokonaan aineistosta pois. Maantieteellinen rajoittuminen saattaa vaikuttaa tutkimustulokseen, sillä työmarkkinatilanne on hyvin erilainen esimerkiksi kaupungeissa kuin maaseudulla.

Haastateltavien tarinat piirtävät eteemme tarinan toivosta, jossa vaikeidenkin elämäntilanteiden keskeltä on mahdollista päästä eteenpäin. Yleisessä keskustelussa huumeita käyttävien ihmisten elämä näyttää lähinnä kurjuuden täyttämänä ja ulospääsy tilanteesta epätodennäköiseltä. Aineistoni viisi tarinaa ovat kuitenkin selviytymis- ja sankari-tarinoita, jotka julistavat huumeiden käytön lopettamisen ja työelämään palaamisen olevan mahdollista. Vastoin ympäristön ja erityisesti haastateltavien omia odotuksia opiskeluissa ja työpaikoissa menestyminen on ollut mahdollista. Haastateltavien tarinoissa elää kiitollisuuden pohjavire siitä millaiselta elämä nykyhetkessä näyttää. Pro gradu-tutkielman viimeisen sanan saa yksi haastateltavista.

Se kun saa elämässä jotakin, mitä ei ole koskaan kuvitellut ansaitsevansa. Et jossain siel pinnan alla elää se syyllisyyden piiskaama häpeän piinaava pieni otus, joka sitten välillä saa jotakin valoa osakseen ja on todella kiitollinen. (haastattelu 4)

Lähteet

Aalto, Mauri (2012): Huumeet ja mielenterveys. Teoksessa Seppä, Kaija, Alho, Hannu & Kiianmaa, Kalervo: Huume- ja lääkeriippuvuudet. Saarijärvi: Duodecim

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2010): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Alasuutari, Pertti (1995): Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Anker, Jorgen & Asmussen, Vibeke & Kouvonon, Petra & Tops, Dolf (2006): Introduction. Teoksessa Jorgen Anker, Vibeke Asmussen, Petra Kouvonon & Dolf Tops (toim.): Drug users and space for legitimate action. Helsinki: NAD Publication 49.

Aro, Timo & Laiho, Marjukka (2008): "Kaikkea sitä, mitä on työllisyyden ja työttömyyden välissä." Selvitys pääkaupunkiseudun välityömarkkinatoimijoista. Net Effect Oy. http://www.taidonpolku.fi/site/assets/files/1061/final_vl-raportti_2008.pdf. Viittauspäivä 11.9.2016.

Clance, Pauline & Imes, Suzanne (1978): The Impostor Phenomenon in High Achieving Women: Dynamics and Therapeutic Interventions. *Psychotherapy: Theory Research and Practice*, 15, 241-247.

Eskola, Jari & Vastamäki Jaana (2015): Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (Toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Gould, Raija & Polvinen, Anu (2006): Työkyvyn vaihtelu iän ja sukupuolen mukaan. Teoksessa Gould, Raija, Ilmarinen, Juhani, Järvisalo Jorma & Koskinen, Seppo (toim.): Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000-tutkimuksen tuloksia. Helsinki: Eläketurvakeskus, Kela, Kansanterveyslaitos ja Työterveyslaitos.

Granfelt, Riitta (1998): Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Haapola, Ilkka (2004): Köyhyyden kynnyksellä. Toimeentulotuen dynamiikka 1990-luvun Suomessa. Helsinki: Edita Prima Oy.

Hakala, Juha T. (2015): Toimivan tutkimusmenetelmän löytäminen. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hakkarainen, Pekka & Kuussaari, Kristiina (1996): Erikoistunut huumehoito: ongelman määrittely ja erilaiset hoitomuodot. *Alkoholipolitiikka* (61) 1996:2, 139-150.

Hiilamo, Heikki (2003): Työ kannustaa enemmän kuin laskelmat osoittavat. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (2003): 1, 83-89.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2011): Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Honkatukia, Juha (2015): Kasvu, työllisyys ja rakennemuutos – mihin Suomi on menossa? Työpoliittinen aikakauskirja 1/2015. Työ- ja elinkeinoministeriö.

Huumeongelman hoito. Käypä Hoito suositus. Julkaistu 5.9.2012.
<http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituksset/suositus?id=hoi50041> Viittauspäivä 26.11.2016.

Hännikäinen-Uutela, Anna-Liisa (2004): Uudelleen juurtuneet. Yhteisökasvatus vaikeasti päihderiippuvaisten kuntoutuksessa. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hänninen, Vilma (1999): Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hänninen Vilma & Valkonen Jukka toim. (1998): Kunnan tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Tutkimuksia 59/98. Kuntoutussäätiö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hänninen, Vilma (2007) Huumeetonta elämää rakentamassa. Yhteiskuntapolitiikka 72 (6), 664–666.

Julkunen, Raija (2002): Työtä vastaan? Yhteiskuntapolitiikka vol. 67 4/2002.

Ilmarinen, Juhani, Gould, Raija, Järvikoski, Aila & Järvisalo, Jorma (2006): Työkyvyn moninaisuus. Teoksessa Gould, Raija, Ilmarinen, Juhani, Järvisalo Jorma & Koskinen, Seppo (toim.): Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000-tutkimuksen tuloksia. Helsinki: Eläketurvakeskus, Kela, Kansanterveyslaitos ja Työterveyslaitos.

Isola, Anna-Maria, Turunen, Elina & Hiilamo, Heikki (2016): Miten köyhät selviytyvät Suomessa? Yhteiskuntapolitiikka vol. 81 2/2016.

Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.) (2008): Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kangas, Olli & Pulkka, Ville-Veikko (toim.) (2016): Ideasta kokeiluun? Esiselvitys perustulokokeilun toteuttamisvaihtoehdoista. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 13/2016.

Kaukonen, Ritva (2009): Miesten koulutustaso paranee hitaammin kuin miesten. Hyvinvointikatsaus 3/2009.

Keene, Jan (2010): Understanding Drug Misuse. Models of Care and Control. London: Palgrave Macmillan.

Kiianmaa, Kalervo (2012): Huumeiden vaikutusmekanismit, riippuvuuden kehittyminen ja periytyvyys. Teoksessa Seppä, Kaija, Alho, Hannu & Kiianmaa, Kalervo: Huume- ja lääkeriippuvuudet. Saarijärvi: Duodecim.

Knuuti, Ulla (2007): Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2007, Helsingin yliopisto. Helsinki: Yliopistopaino.

Koistinen, Pertti (2014): Työ, työvoima ja politiikka. Tampere: Vastapaino.

Koski-Jännes, Anja (1998): Miten riippuvuus voitetaan. Keuruu: Otava.

Koski-Jännes, Anja (2002): Social and personal identity projects in the recovery from addictive behaviours. *Addiction Research & Theory*. 10 (2002), 183-202

Koski-Jännes, Anja (2014): Addiktioiden yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja yksilölliset kehityshehdot. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.): Hyvän elämän sosiaalipsykologia. Toimijuus, tunteet ja hyvinvointi. Unipress.

Kotovirta, Elina (2007): Huumeriippuvuudesta toipuminen Nimettömien Narkomaanien toveriseurassa. Jyväskylä: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Koukkari, Marja (2010): Tavoitteena kuntoutuminen – Kuntoutujien käsityksiä kokonaisvaltaisesta kuntoutuksesta ja kuntoutumisesta. Akateeminen väitöskirja, Lapin yliopisto. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 56.

Kuula, Arja (2006): Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa Hallamaa, Jaana., Lounis, Veikko, Lötjönen, Salla ja Sorvali, Irma (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas 211. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Laine, Pekka & Annala, Riikka (2015): Opioidikorvaushoito voi mahdollistaa työllistymisen. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (2015):3.

Laitinen, Merja & Uusitalo, T. (2007): Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* 17 (4), 316–332.

Martti, S. 1999. Koulutus, työmarkkinat ja elämänkulku: ”Käymme yhdessä ain, käymme aina rinnakkain...”. Teoksessa Linnakangas, Ritva (toim.): Koulutus ja elämänkulku. Näkökulmia koulutuksen vaikuttavuuteen. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 28, 287-312. Rovaniemi.

Marttunen, Mauri & Haravuori, Henna (2015): Nuorison tilanne- Miksi nuoret syrjäytyvät vai syrjäytyvätkö? Teoksessa Mielenterveys- ja päihdesuunitelma 2009-2015. Miten tästä eteenpäin? Partanen, Airi, Moring, Juha, Bergman, Viveca, Karjalainen, Jouko, Kesänen, Minna, Markkula, Jaana, Marttunen, Mauri ym. (toim.) Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 2015:20, 81–102.

Mattila-Aalto, Minna (2009): Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. *Kuntoutussäätiön tutkimuksia* 81/2009.

McIntosh, James & McKeganey, Neil (2000) Addicts' narratives of recovery from drug use: Constructing a non-addict identity. *Social Science & Medicine* 50, 1501–1510.

Myrskylä, Pekka (2011): Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 12/2011.

Ollgren, Jukka, Forsell, Martta, Varjonen, Vili, Alho, Hannu, Brummer-Korvenkontio, Henriikki, Kainulainen, Heini., Karjalainen, Karoliina, Kotovirta, Elina, Partanen, Airi, Rönkä, Sanna, Seppälä, Timo, Virtanen, Ari (2014): Amfetamiinien ja opioidien ongelmakäytön yleisyys Suomessa 2012. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (2014):5.

Partanen, Juha (2002): Huumeet maailmalla ja Suomessa. Teoksessa Kaukonen, Olavi & Hakkrainen, Pekka: Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Yliopistopaino.

Pensola, Tiina, Järvikoski, Aila & Järvisalo, Jorma (2006): Työttömyyden ja muiden syrjäytymisriskien yhteys työkykyyn. Teoksessa Gould, Raija, Ilmarinen, Juhani, Järvisalo Jorma & Koskinen, Seppo (toim.): Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000-tutkimuksen tuloksia. Helsinki: Eläketurvakeskus, Kela, Kansanterveyslaitos ja Työterveyslaitos.

Perälä, Riikka (2007): Huumeidenkäyttäjien tulkintoja ongelmistaan ja niihin kohdistuvista sosiaali- ja terveystoimen palveluista. Yhteiskuntapolitiikka 72 (2007):3.

Pitkänen, Tuuli, Levola, Jonna, Tourunen, Jouni, Kaskela, Teemu & Holopainen, Antti (2016): Aivotoiminnan häiriöiden yhteydessä yleisesti koetut psykososiaaliset ongelmat: Paradise24-kysymyssarjan tutkimusperusta. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 143, Kela.

Pitkänen, Tuuli, Perälä, Jussi & Tammi, Tuukka (2016): Huumeiden käyttäjiä on monenlaisia kahdensadan helsinkiläisen huumeiden aktiivikäyttäjän elämäntilanne ja päihteiden käyttö. Tietopuu: Tutkimussarja 1:1-10. http://www.a-klinikka.fi/tiedostot/Tietopuu_Tutkimussarja_1_2016.pdf. Viittauspäivä 11.9.2016.

Poikolainen, Kari (2011): Mitä addiktiot ovat? Yhteiskuntapolitiikka 76 (2011):2.

Raunio, Kyösti (2006): Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki.

Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) (2010): Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Saaranen-Kauppinen, Anita (2014): Sosiaaliset taidot: näkökulmia toimijuuteen ja hyvinvointiin työelämässä. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.): Hyvän elämän sosiaalipsykologia. Toimijuus, tunteet ja hyvinvointi. Unipress.

Selin, Jani (2010): Lääketiede, huumeriippuvuus ja huumeriippuvuuden hoito Suomessa 1965-2005. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2010:47, 250-265.

Seppä, Kaija, Aalto, Mauri, Alho, Hannu ja Kiiänmaa, Kalervo toim. (2012): Huume- ja lääkeriippuvuudet. Helsinki: Duodecim.

Seppälä, Pauliina (2004): Huumetutkimus kasvukivuissaan. Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004): 2.

Siltanen, Anja - Riitta (1990): Rangaistuksesta kuntoutukseen, eristyksestä perheterapiaan. Valtion huoltoloitten ja koulukotien kehityslinjoja. Sosiaalihuollon julkaisuja N:o 21/1990. Valtion painatuskeskus

Stengård, Eija, Appelqvist-Schmidlechner, Kaija, Upanne, Maila, Parkkola, Kai & Henriksen, Markus 2008: Time Out! Aikalisä! Elämä raiteilleen. Varusmies- ja siviilipalveluksen ulkopuolelle jääneiden miesten elämäntilanne ja psykososiaalinen hyvinvointi. Stakesin raportteja 18/2008. Helsinki: Stakes.

Sutela, Hanna & Lehto, Anna-Maija (2014): Työolojen muutokset 1977-2013. Suomen virallinen tilasto. Tilastokeskus.

Terävä, Eeva, Virtanen, Petri, Uusikylä Petri & Köppä, Lassi (2011): Vaikeasti työllistyvien tilannetta ja palveluita selvittävä tutkimus. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 23/2011.

Tourunen, Jouni, Pitkänen, Tuuli, Outi Harju-Koskelin, Outi, Häkkinen, Anitta & Antti Holopainen (2009): Korvaushoitopotilaiden kuntoutuminen on pitkä ja haasteellinen prosessi. K- ja Vieroitushoitopoliklinikoilla vuosina 2002–2003 hoitonsa aloittaneiden opioidiriippuvaisten potilaiden korvaushoidon seuranta. Yhteiskuntapolitiikka 74 (2009): 4.

Työllisyyskatsaus heinäkuu 2016. Työ- ja elinkeinoministeriö. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75347/TKAT_Hein%C3%A4_2016.pdf?sequence=1. Viittauspäivä 11.9.2016.

Valkonen, Jukka (2014): Miehen masennuksen tarinallinen kiertokulku. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.): Hyvän elämän sosiaalipsykologia. Toimijuus, tunteet ja hyvinvointi. Unipress.

Valli, Raine & Aaltola, Juhani (2015): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus, Jyväskylä.

Varjonen, Vili (2015): HuuMETILANNE Suomessa 2014. Raportti 1/2015, THL.

Weckroth, Antti (2006): Valta ja merkitysten tuottaminen korvaushoidossa. Etnografinen tutkimus huumehoitolaitoksesta. Sosiologian väitöskirja, sosiaalipolitiikan ja sosiaalipolitiikan laitos, Kuopion yliopisto. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 47.

Virokannas, Elina (2004): Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Stakes, Tutkimuksia 144.

Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325

Yleistä henkilöturvallisuusselvityksistä. <http://www.supo.fi/turvallisuusselvitykset/henkilöturvallisuusselvitys>. Viittauspäivä 17.9.2016.

Liite 1

Haastattelurunko

Taustatiedot:

Ikä:

Sukupuoli:

Koulutus:

Nykyinen työtilanne:

Milloin olet aloittanut päihteiden käytön? Entä minkä ikäisenä olet lopettanut?:

Elämä ennen päihteiden käyttöä

- millaisia unelmia oli työhön ja koulutukseen liittyen lapsena ja nuorena?
- millaisia kokemuksia sinulla on työstä ennen päihteiden käytön alkamista?

Päihdekäytön aikana

- miten työ näyttäytyi silloisessa elämäntilanteessa?
- jos olit työelämässä, niin millaisia töitä teit? Entä tiedettiinkö töissä huumeiden käytöstä?

Lopettamisen jälkeen

- milloin työllistyminen tuli ajankohtaiseksi?
- millaisia vaiheita työllistymisessä oli? (esim. koulutukset, kuntouttava työtoiminta, työkkäriin muut työllistämistoimet jne.)
- millainen rooli työllä on ollut kuntoutumisellesi, onko sillä ollut merkitystä?
- saitko apua työllistymiseen liittyen? Jos, niin mistä ja millaista?

Nykytilanne

- mikä on nykytilanne työn suhteen?
- mitä työ sinulle merkitsee?
- onko huumeiden käytöllä ja sen lopettamisella ollut omasta mielestäsi vaikutusta työelämääsi? Jos on, niin miten?

Tulevaisuus

- mitä toiveita ja haaveita sinulla on tulevaisuudessa työhön liittyen?

Liite 2

Infokirje haastateltaville

Hei,

Opiskelen Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa sosiaalityötä. Teen pro gradu-tutkielmaani, jonka aiheena ovat huumeiden käytön lopettaneiden työpolut ja työlle antamat merkitykset. Tutkielma perustuu haastatteluille ja ne ovatkin ainoa tietolähde. Tästä syystä haastattelut ovat ensiarvoisen tärkeitä ja olen hyvin kiitollinen siitä, että olet halukas osallistumaan ja kertomaan elämästäsi.

Haastateltavan toivon olevan aiemmin käyttänyt huumeita ongelmallisesti tai riippuvuustasoisesti ja lopettaneen huumeiden käytön. Lisäksi haastateltavan tulisi olla työelämässä, omaavan työelämästä kokemusta aiemmin tai pyrkimässä työelämään esimerkiksi opiskelemalla päätoimisesti. Huumeilla tarkoitan varsinaisia huumausaineita tai lääkkeitä, joita voi käyttää päihdyttävästi ja jotka voivat aiheuttaa riippuvuutta.

Haastattelut ovat vapaaehtoisia ja ehdottoman luottamuksellisia. Haastattelut nauhoitetaan ja litteroin ne itse. Materiaali säilytetään paikassa, johon muilla ei ole pääsyä. Voit missä tahansa vaiheessa ilmoittaa, että et enää halua osallistua tutkielmaani ja antamaasi haastattelua ei saa käyttää tutkielmassani. Vetäytymistä haastattelusta ei tarvitse perustella lainkaan.

Jos haluat, voit saada valmiin pro gradu-tutkielmani sähköisenä itsellesi ilmoittamalla minulle yhteystietosi. Voit olla minuun yhteydessä kaikissa kysymyksissäsi liittyen tutkielmaani.

Kiitos vaivannäöstäsi ja äärimmäisen arvokkaan tarinasi jakamisesta!

Ystävällisin terveisin,

Tiina Lintunen

Yhteystiedot poistettu

Liite 3

SUOSTUMUS HAASTATTELUN KÄYTTÄMISESTÄ PRO GRADU-TUTKIELMASSA

Olen saanut kirjallisen tiedon Tiina Lintusen pro gradu-tutkielman sisällöstä ja haluan osallistua tutkielmaan olemalla haastateltavana. Annan suostumukseni haastatteluni käytöstä tutkimustarkoitukseen.

Olen tietoinen seuraavista asioista:

- Osallistuminen haastatteluun on täysin vapaaehtoista ja voin vetäytyä siitä pois missä tahansa vaiheessa ja ilman perusteluja.
- Saatuja tietoja käytetään vain tutkimustarkoitukseen
- Saatavia tietoja käsitellään luottamuksellisesti ja haastateltavia ei voi tunnistaa missään vaiheessa prosessia.
- Haastattelu nauhoitetaan ja nauhat tuhoetaan tutkielman valmistumisen jälkeen

Paikka ja aika _____

Allekirjoitus _____